

İDARENİN SORUMLULUĞUNU ETKİLEYEN NEDEN OLARAK MÜCBİR SEBEP

Çınar Can EVREN*

ÖZET

İdarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran nedenlerden biri olmakla birlikte, mücbir sebep günümüz teknolojisi ve bilimsel gelişmeler karşısında artık bu özelliğini kaybetmektedir. İdarenin gerek mücbir sebep teşkil eden hadise öncesi yapması gereken denetimi yapmaması ve gerekse olay vuku bulduktan sonra alması gereken önlemleri almakta geçikmesi veya hiç almaması hizmet kusurunu oluşturur.

Anahtar Kelimeler : İdarenin sorumluluğu, illiyet bağı, sorumluluğu etkileyen sebepler, mücbir sebep, deprem.

FORCE MAJEUR AS A REASON THAT AFFECTS THE LIABILITY OF ADMINISTRATION

ABSTRACT

In spite of being one of the reasons that remove the liability of administration, force majeure has started to lose this feature in view of today's technology and scientific development. Controls that an administration should do before the incident that cause force majeure as well as delay or failure in taking measures after such an incident form the fault of service.

Key Words : Liability of administration, causal link, reasons that affect liability, force majeure, earthquake.

GİRİŞ

Bu çalışmada zararlı idari davranış arasında bulunması gereken neden sonuç ilişkisi yani illiyet bağı ve bu bağı kesen durumlardan mücbir sebep incelenmeye çalışılacaktır. Bizi böyle bir çalışmaya iten, son zamanlarda yine sıkça gündeme gelmeye başlayan deprem ve benzer doğal felaketlerdir. Zira bi-

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Araştırma Görevlisi.

lindiği gibi deprem başta olmak üzere sel, toprak kayması gibi doğa olayları mücbir sebep sayılmakla birlikte, günümüzde teknolojinin gelişmesi karşısında gerek bu tür doğa olaylarının önceden olacağına, kesin zaman söylenemese de, biliniyor olması ve gerekse bunlara karşı eldeki tüm imkânlarla önlemler alınması gerekliliği bu tür durumların idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran neden olarak görülmesinin önüne geçmiş midir? Ya da geçmeli midir? Bu çalışmada bu soruların cevapları bulunmaya ve mücbir sebep teşkil eden olayların unsurları incelenmeye çalışılacaktır.

I. İLLİYET BAĞI

İdarenin hukuki sorumluluğundan söz edebilmek için bazı şartların birlikte bulunması gerekir. Bu şartlardan birinin eksikliği, idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırır. Bu şartlar; idari davranış, zarar, zararlı idari davranış arasındaki uygun illiyet bağı ve hizmet kusurunda kusurun varlığıdır.

İlliyet bağı sorumluluk hukukunun en önemli şartlarından biridir. İlliyet bağının tespiti, sadece idarenin mali sorumluluğu için değil, hukuktaki her türlü sorumluluk için olmazsa olmaz bir şarttır¹. İlliyet bağının varlığı, kusursuz sorumlulukta kusur sorumluluğunda olduğu gibi kusur aranmadığından, daha da özel bir öneme sahiptir².

İlliyet bağı, yasalarda, “neden olmak”, “ileri gelmek”, “...den dolayı” gibi ifadelerle açıklanmaktadır³. Doktrinde ise illiyet bağına, “sebebiyet alakası”, “nedensellik bağı”, “illiyet rabıtası” gibi çeşitli isimler verilmektedir⁴.

Zararlı idarenin davranışı arasında nedensellik bağının bulunmaması, zararın idareye yüklenmesini önler. Zararlı idarenin eylem ve işlemi arasında nedensellik bağı vardır diyebilmek için, doğrudan doğruya bir ilişkinin bulunması gerekli olup, dolaylı bir ilişki bu bağa vücut vermez.

Hukuk, nedensellik zincirinde yer alan her nedeni sorumluluğun tesisi için yeterli görmez ve bir kişiye sorumlu olduğu eylemin tüm sonuçlarını yükler.

¹ **Eren** Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 502, (Genel hükümler).

² **Duran** Lütfi: İdare Hukuku Meseleleri, İstanbul 1964, s. 309, (Meseleler).

³ **Ünal** Mehmet: “Nedensellik Bağı”, Türkiye Noterler Birliği Dergisi, Y. 2001, S. 111, s. 47.

⁴ **Eren** Fikret: Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi, Ankara 1975, s. 1, (Uygun illiyet bağı).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

mek mümkün değildir⁵. Bu nedenle olayların doğal akışına ve yaşam deneyimlerine uygun olarak, mevcut zararı doğuracak nitelikteki eylemin, zararlar arasında illiyet bağı olduğu kabul edilir. Bu illiyet bağına da “*uygun illiyet*” denir. Günümüzde geçerli olan uygun illiyet bağı teorisidir.

Uygun illiyet bağı, somut olayda gerçekleşen türden bir sonucu, olayların normal akışı ve hayat tecrübelerine göre, mahiyeti ve ana temayülü itibarıyla meydana getirmeye genel olarak elverişli olan ve bu türden bir sonucun gerçekleşme ihtimalini objektif olarak arttırmış bulunan zorunlu şartla söz konusu sonuç arasındaki bağı denir⁶.

Uygun illiyet bağı⁷, hayat tecrübelerine ve hayatın olağan akışına göre, hukuka aykırı davranışla ilgili olduğu ve onun sonucu olarak kabul edilebilen bağıdır. Ancak uygun illiyet bağı teorisini açıklamada kullanılan “*olayların normal seyri*”, “*hayat tecrübeleri*” gibi kavramlar yeterince açık ve objektif olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir⁸. Bu kavramların ne olduğunu takdir yetkisi her somut olayda mahkemeye aittir.

İdarenin meydana gelen zarardan sorumlu tutulabilmesi için, idari faaliyetin zararlı sonucun illetini, nedenini teşkil etmesi gerekir⁹. Kamu hizmetinin rutin işleyişine ve o zamana kadar ki idari tecrübelerine göre söz konusu idari eylem veya işlem, somut olayda gerçekleşen türden bir zararı, niteliği itibarıyla meydana getirmeye elverişli ise ya da en azından, zararın doğumuna veya artmasına katkıda bulunmuşsa, davranış ile zarar arasında uygun illiyet bağının kurulmuş olduğu kabul edilir¹⁰. Ancak uygun illiyet bağının ne oldu-

⁵ **Deschenaux** Henri – **Tercier** Pierre: Sorumluluk Hukuku, Çev: Salim Özdemir, Ankara 1983, s. 26.

⁶ **Eren**: s. 52, (Uygun illiyet bağı); **Karahasan** Mustafa Reşit: Sorumluluk Hukuku - Kusura Dayanan Sözleşme Dışı Sorumluluk - Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, Genişletilmiş 6. Bası, Beta Yayınları, Ankara 2003, s. 187.

⁷ **Gürsoy** Kemal Tahir: “*İdarenin Sorumluluğuna İlişkin İlkelerde Son Gelişmeler ve İsviçre Hukukunda İdarenin Hukuki Sorumluluğunun Ana Hatları*”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, s. 113, (Sorumluluk ilkelerinde son gelişmeler).

⁸ **Çağlayan** Ramazan: Tarihsel, Teorik ve Pratik Yönleriyle İdarenin Kusursuz Sorumluluğu, Asil Yayınları, Ankara 2007, s. 141.

⁹ **Kaplan** Gürsel: “*İdarenin Sağlık Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu Alanında Yeni Gelişmeler*”, AYİMD, S. 19, Ktp. 1, Ankara 2004, s. 187, (Sağlık Kamu Hizmeti).

¹⁰ **Akyılmaz** Bahtiyar: Kamu Görevlilerinin Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1991, s. 173, (Kamu görevlileri).

ğu, hangi olayda nasıl tespit edileceği tarif edilmiş olmadığından bu bağın tespitinde, davayı gören mahkemenin kendi kişisel görüşlerine, adalet duygusuna, yargısal duygu ve düşüncelerine¹¹ büyük görev düşmektedir.

Uygun illiyet bağının sorumluluğu kurma ve sınırlama gibi iki farklı görevi vardır. Buna göre; sorumluluğu kuran illiyet norma uygunluk, sınırlayan illiyet ise zararı doğuran eylemle zarar arasında uygun sebep sonuç bağının aranmasıdır¹².

İdari davranışın yanında zarara, başka etkenlerin de katılması idari davranış ile zarar arasındaki nedensellik bağını her zaman kesmez. Kimi hallerde zararın oluşmasına veya artmasına neden olan diğer etkenler idarenin sorumluluğunu, o etkenin yüzdesi oranında azaltır.

Zarar ile zararı doğuran davranış arasında doğrudan doğruya bir ilişki bulunmalıdır¹³, yani biri diğerinin uygun sonucu olmalıdır. Meydana gelen durum, olayların doğal akışından beklenilmeyen, olağanüstü bir sonuç ise idare bu sonuçtan bütünü ile sorumlu tutulamaz¹⁴.

Fiil ile zarar arasındaki illiyet bağının mevcudiyeti demek, zararın madde, icrai fiilin sonucu olarak meydana gelmesi demektir. Bu bağ, hizmet kusurunda hizmetin kurulmasında veya işleyişindeki aksaklık; risk ilkesinde zararlı sonuç ile hareket arasındaki ilişkinin varlığı; kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesinde, idari davranışla ferdin uğradığı özel ve anormal zarar arasındaki eşitsizlik halinde mevcuttur¹⁵.

¹¹ **Ünal**: s. 48; **Oğuzman Kemal - Öz Turgut**: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Üçüncü Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 503.

¹² **Eren**: s. 54, (Uygun illiyet bağı); **Karahasan**: s. 187.

¹³ "... tazmin borcunun meydana gelebilmesi için zarar doğuran tutum davranışın (fiilin) idare adına veya idare tarafından yapılmış olması gerektiği, zarar doğurucu davranışın idareye bağlanması olanağı yoksa, idarenin tazmin borcunun doğmayacağı, başka bir anlatımla zararın idareye bağlanabilmesi için idarenin zararın faili ve sorumlu olması gerekmektedir." AYİM2D: 12.11.1994, E. 94/1096, K. 94/1716, **AYİMBB**. Benzer Danıştay kararı için bkz. DİDDK: 17.01.1997 E. 95/752, K. 97/57, **DBB**.

¹⁴ D12D: 05.06.1967, E. 66/1477, K. 67/1027; D6D: 25.12.1969, E. 69/2279, K. 69/3811; D12D: 14.03.1972, E. 70/2640, K. 72/781; D6D: 29.01.1980, E. 76/8388, K. 80/198; AYİM2D: 01.03.1995, E. 93/129, K. 95/142; AYİM2D: 30.11.1994, E. 94/1096, K. 94/1716; D12D: 09.11.1979, E. 78/5370, K. 79/4081; D8D: 16.09.2005, E. 05/1331, K. 05/3668, aktaran, **Gözübüyük Şeref - Tan Turgut**: İdare Hukuku Cilt I, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, s. 781 vd (Cilt I).

¹⁵ **Eroğlu** Hazma: İdare Hukuku (Genel Esaslar, İdari Teşkilat ve İdarenin Denetlenmesi), Ankara 1985, s. 454.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

Kısaca özetlemek gerekirse, uygun illiyet bağı teorisi, kaynağını, modern ihtimal teorilerinden, hayat tecrübelerinden, olayların normal akışından, hak-kaniyet duygusu ve pratik ihtiyaçlardan almakta olup; amacı, bir davranış veya olayın meydana getirdiği zararlı sonuçlardan hangisinin, ne ölçüde zarar verenin sorumluluk alanına girdiğini tespiti yarayan, objektif ölçütler getirmeğe çalışan, geniş ve esnekliğe sahip bir teoridir¹⁶.

İllyet bağı hakkında yargı kararlarından örnekler vermek gerekirse Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, askerliğe alışmaması¹⁷, kişisel sorunları¹⁸, arkadaşıyla tartışması¹⁹ veya kız arkadaşıyla olan ilişkisinin bozulması nedeniyle²⁰ intihar²¹ eden müteveffanın yakınlarının açtıkları davaları; kişinin kendi bünyesinden kaynaklanan rahatsızlıklar nedeniyle meydana gelen zararların tazmini için açılan davaları²² (zarar, gerçekten kişinin bünyesinden meydana gelmek ve hizmetin herhangi bir etkisinin olmadığı sağlık raporuyla sabit olması veya zararın hizmete yüklenmesinin mümkün olmaması şartıyla) ortada idarenin faaliyetiyle zararlı sonuç arasındaki bir bağ kurmanın mümkün olmaması nedeniyle reddetmiştir. AYİM intihar konusunda, sadece intihara sebebiyet vermemeyi değil, aynı zamanda idarenin, müntehirin bu fiili yapmasını engelleyecek nitelikte hareket etmesi gerektiğini de ifade etmiştir²³.

¹⁶ **Eren:** s. 59, (Uygun illiyet bağı).

¹⁷ AYİM2D: 14.11.2001, E. 01/327, K. 01/777, **AYİMBB**.

¹⁸ AYİM2D: 08.05.2002, E. 00/661, K. 02/399; AYİM2D: 25.04.2001, E. 00/550, K. 01/423; AYİM2D: 17.12.2003, E. 03/922, K. 03/906; AYİM2D: 07.07.2004, E. 04/439, K. 04/575, **AYİMBB**.

¹⁹ AYİM2D: 16.10.2002, E. 02/718, K. 02/816, **AYİMBB**.

²⁰ AYİM2D: 02.10.2002, E. 02/597, K. 02/732, **AYİMBB**.

²¹ İntihar nedeniyle idarenin sorumluluğu esasında ajanların haksız fiillerinden meydana gelmekle birlikte hizmet kusuru içinde değerlendirilerek kusurlu sorumluluk esasına göre tazmin edilmektedir. Ancak Mahkeme, kararlarında müterafik kusuru da esas almaktadır. **Ata Hakan:** “İdarenin Asker Kişilerin İntiharından Sorumluluğu” AYİMD, Y. 2005, S. 20, s. 5.

²² AYİM2D: 28.01.2002, E. 01/468, K. 02/114; AYİM2D: 29.01.2003, E. 02/509, K. 03/100; AYİM2D: 16.10.2002, E. 01/942, K. 02/844; AYİM2D: 01.03.1995, E. 93/129, K. 95/142; AYİM2D: 03.04.1996, E. 94/1463, K. 96/404; AYİM2D: 29.01.1997, E. 94/1272, K. 97/48; AYİM2D: 11.02.1998, E. 97/75, K. 98/102; AYİM2D: 02.05.2001, E. 00/854, K. 01/426; AYİM2D: 17.12.2003, E. 03/345, K. 03/915; AYİM2D: 03.12.2003, E. 03/365, K. 03/864, **AYİMBB**.

²³ “...sorunun çözümü için ilgili yerlere başvurabildiği, kendisine bu sorunları çözmesinde herhangi bir güçlük çıkarılmadığı, ... kendisini iyi hissetmediği için bazı günler kendisine izin verildiği, ona yardımcı olunduğu...” AYİM2D: 12.11.2003, E. 02/945, K. 03/836, AYİMD, S. 19, Ktp. 2, s. 1007.

İdari ajanının psikolojisinden doğan bir zararın idarenin eylemiyle illiyet bağıni kesip kesmediği her olayda özel olarak araştırılmalıdır. Zira AYİM, gemiden düşmesi sonucu ölen erin yakınlarının açtığı davayı, psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle birçok kereler viziteye çıkan, çeşitli hastanelerde tedavi gören ve ölümünden bir hafta önce psikolojik bir rahatsızlık nedeniyle 15 gün sonra kontrol edilmesi gerektiğine karar verilen erin buna rağmen seyre giden gemide görevlendirilmesini²⁴ hizmet kusuru saymıştır. Aynı şekilde askerliği sırasında üstleri tarafından ağır müessir fiile maruz kalan ve bu nedenle intihar eden erlerin yakınlarının açtıkları davalarda²⁵, personelin yeteri kadar eğitilmediği gerekçesiyle idareyi sorumlu tutmuştur. Yüksek Mahkeme'nin bu konuda verdiği bir kararı kanımızca hatalıdır. Olay şöyle cereyan etmiştir: Bir askerin vurulması sonucunda yanındaki er arkadaşının psikolojisi bozulmuş ve felç geçirmiştir. Bu erin yakınlarının açtıkları tazminat davasını²⁶ reddeden Yüksek Mahkeme, zararlar idarenin eylemi arasında illiyet bağıının mevcut olmadığına hükmetmiştir. Oysa olayda askerin öldürülmesi ve diğer askerin bundan etkilenmesi hizmetle alakalı olup aynı tehlikeler altında bulunan askerin korku duyması ve bunun sonucunda psikolojisinin bozulması doğaldır. Bu bakımdan zararın kusursuz sorumluluk ilkesine göre tazminine karar vermek gerekirdi.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, izinli bulunduğu sırada babasının atölyesinde çalışırken yaralanan²⁷, askere elverişsiz kılmak amacıyla kendini vuran²⁸, bütün ikazlara rağmen el bombasıyla oynaması sonucu ölen²⁹, kendi

²⁴ AYİM2D: 04.05.2001, E. 00/602, K. 01/890, **AYİMBB**.

²⁵ AYİM2D: 13.04.1994, E. 93/160, K. 94/1109; AYİM2D: 05.11.1997, E. 96/450, K. 97/857; AYİM2D: 05.04.2000, E. 98/268, K. 00425; AYİM2D: 15.11.2000, E. 98/316, K. 00/847; **AYİMBB**.

²⁶ AYİM2D: 06.10.1999, E. 99/135, K. 99/559, **AYİMBB**.

²⁷ AYİM2D: 15.05.1996, E. 96/140, K. 96/421, **AYİMBB**.

²⁸ AYİM2D: 03.04.1996, E. 95/288, K. 96/418, **AYİMBB**.

²⁹ AYİM2D: 04.12.1998, E. 97/235, K. 98/139, **AYİMBB**. Danıştay yine el bombasıyla oynaması sonucu yaralanan kişinin açmış olduğu davayı, zarar görenin kusuru olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Ancak mahkeme bu kararında "...*olaydaki bombanın MKE tarafından savaşlarda mevzi değiştirmek için ve eğitim amacıyla üretilen taarruz tipi el bombalarından...*" olduğunu; ayrıca "...*insanların sürekli kullanımlarında ve yerleşim yerlerine yakın bulunan bir alanda patlamamış el bombasının bulunmasında, davalı idarenin güvenlik hizmetinin yeterince iyi yürütülmemesi nedeniyle hizmet kusuru bulunduğunu...*" ifade etmiş, ancak zarar görenin fiilinin bu zararlar idare arasındaki bağı kopardığını belirterek tazminat talebini reddetmiştir. Mevcut olayda her ne kadar zarar görenin kusurunun varlığı tartışmasız ise de idarenin de bu zarara kendi yapımı bombayı unutarak veya orada bırakarak katkısı olduğu tartışmasızdır. Bu nedenle anılan kararda zarar görenin müterafik kusuru ile

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

bünyesel rahatsızlığı sonucu zarar gören³⁰, gece uyduğu ranzasından düşmesi sonucu yaralanan³¹, kaza ile kendisini vurması sonucu vefat eden³² erlerin veya yakınlarının açtıkları davaları, zarar ile idari eylem arasında illiyet bağının bulunmaması nedeniyle reddetmiştir.

Danıştay da kararlarında bir istisna³³ dışında idarenin sorumluluğuna hükmedebilmek için zarar ile idari davranış arasında illiyet bağı aramaktadır³⁴. Danıştay, idarenin sorumluluğundan söz edilebilmesi için, ortada bir zararın olmasını ve bu zararın, idareye yüklenebilir olmasını yani zarar ile idari faaliyet arasında illiyet bağı olması gerektiğini vurgulamıştır³⁵.

Doktrinde illiyet bağına farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu cümleden hareketle illiyet bağı için bir sebep-sonuç ilişkisi aramak yerine zararın bir kamu hizmeti ile bağlantısının varlığını yeterli görme eğilimi mevcuttur³⁶. Böylesi bir yaklaşımın Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olmasına daha uygun düşeceği ifade edilmiştir.

Zararla olay arasında illiyet bağının olup olmadığı tespiti önem arz eden bir konudur. Bu bakımdan illiyet bağının yokluğu sonucunu doğurmaya yöne-

idarenin tazminata mahkum edilmesi daha doğru olurdu. D10D: 18.09.2007, E. 05/4493, K. 07/4199, DD, Y. 38, S. 117, s. 284. Danıştay yine benzer bir kararda, çocukların bulunduğu el bombasıyla oynamaları sonucu bombanın patlaması nedeniyle uğranılan zararın tazmini için açılan davada bombanın TSK'ya ait olup olmadığını tespit edilememesi nedeniyle idare ile zarar arasında illiyet bağı olmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. D10D: 11.11.1992, E. 91/518, K. 92/3940, **DBB**. Ancak Danıştay'ın burada hizmet kusuru bulunmadığı gerekçesiyle verdiği red kararı doğru değildir. Zira idarenin, bomba devlete ait değilse teröristlere aittir ve bu durumda doğan zararın sosyal risk ilkesine göre; veya gerekli denetimi yapmayarak bombayı orada bırakmasından dolayı hizmet kusuru uyarınca sorumlu tutulması gerekirdi.

³⁰ AYİM2D: 12.05.1999, E. 98/19, K. 99/333; AYİM2D: 08.03.2000, E. 99/612, K. 00/152, **AYİMBB**. Ancak benzer bir kararda "...davacının rahatsızlığının daha önceki yıllarda fizik muayene ile değil de daha hassas muayene teknikleriyle tespit edilebileceğinin anlaşıldığı, bu tespiti yapmayan idarenin hizmet kusurunun bulunduğu..." şeklinde karşı oy kullanılmıştır. AYİM2D: 03.10.2007, E. 06/1310, K. 07/768, AYİMD, S. 23, Ktp. 1, s. 244; AYİM2D: 17.09.2003, E. 01/949, K. 03/718, AYİMD, S. 19, Ktp. 2, s. 999.

³¹ AYİM2D: 10.01.2001, E. 00/405, K. 01/48, **AYİMBB**.

³² AYİM2D: 03.12.2003, E. 03/597, K. 03/871, AYİMD, S. 19, Ktp. 2, s. 1002.

³³ Zararla eylem arasında bulunması gereken illiyet bağına ilişkin olarak Danıştay'ın sosyal risk ilkesi uyarınca bu bağı aramadığı kararlar için bkz. D10D: 13.10.1993, E. 92/3372, K. 93/3777; D10D: 09.10.1995, E. 94/1682, K. 95/4256; D10D: 06.06.2001, E. 99/2583, K. 01/2110, **DBB**.

³⁴ D10D: 12.11.1999, E. 97/2596, K. 99/3630, **DBB**.

³⁵ D10D: 28.05.1998, E. 96/9113, K. 98/2308, **DBB**.

³⁶ **Özay İl Han**: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004, s. 830.

lik, belirli bir sürenin geçmiş olması³⁷ gibi kıstaslar koymak, mahkemeleri hatalı sonuçlara götürebilir. Zira ister olayın hemen ardından isterse uzun bir zamandan sonra meydana gelsin, ortada bir zarar mevcutsa ve bu zarar idarinin davranışından meydana gelmişse bu zararın idarece tazmini gerekir. Bu bakımdan uzun zaman geçmiş olması belki ilk anda zararın idari eylemin sonucu olmadığı gibi bir kanı yaratacak olsa da bu husus mutlaka incelenmelidir.

Çoğu zaman illiyet bağının tespiti zor, teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren bir konudur. Bu nedenle mahkemeler zararlı sonuç ile idarenin faaliyeti arasında bir neden sonuç ilişkisinin olup olmadığını tespit edebilmek için bilirkişi incelemesi yaptırmaktadır.

İdari hizmetler sırasında kişilerin ölümü, yaralanması gibi durumlar sıklıkla söz konusu olmakta, bu olaylar, kasten veya taksirle öldürme, kasten veya taksirle yaralama, intihar veya intihara yönlendirme gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu tür suç şüphelerine ilişkin gerek askeri³⁸ gerekse sivil savcılıklarda yapılan soruşturmalar, hazırlanan iddianameler veya hükümlerde maddi olayların tam ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konması, idarenin ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulup tutulamayacağını tespit edebilmek bakımından önemlidir. AYİM birçok kararında özellikle olayın ölüm veya yaralanmayla sonuçlanması halinde savcılık tarafından hazırlanan tahkikat dosyasında yer alan delillerden yararlanmaktadır³⁹.

İdari yargıda hakim olan re'sen tahkik ilkesi⁴⁰ uyarınca yargı yerleri ön-

³⁷ Nitekim Danıştay eski tarihli bir kararında karayolu yapımı sırasında doldurulan bir dere yatağının yapımından 6 yıl sonra taşması sonucu doğan zararlar idarenin bayındırlık faaliyeti arasında herhangi bir neden sonuç ilişkisi görmemiş ve davayı reddetmiştir. Ancak idari eylem ile zarar arasında uzunca bir zaman geçmiş olması her zaman sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden sayılmamalıdır. Eğer zarar idarenin bayındırlık faaliyeti sonucunda doğmuşsa aradan ne kadar zaman geçerse geçsin yine de idarece tazmini gerekir. D12D: 14.03.1972, E. 70/2610, K. 72/781, aktaran, **Duran** Lütfi: Türkiye İdaresinin Sorumluluğu - Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri - Sorumluluğa Yol Açan Olgular, TODAİE Yayınları, No: 138, Ankara 1974, s. 83, (Türkiye idaresinin sorumluluğu).

³⁸ **Yaman** Murat: "Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Sorumluluk, Hizmet Kusuru ve Kusursuz Sorumluluk Kavramları" AYİMD, Y. 2003, S. 18, s. 72.

³⁹ AYİM2D: 13.04.1994, E. 93/160, K. 94/1109; AYİM2D: 15.11.2000, E. 98/316, K. 00/847; AYİM2D: 05.04.2000, E. 98/268, K. 00/425; AYİM2D: 05.11.1997, E. 96/450, K. 97/857; AYİM2D: 04.06.2008, E. 00/694, K. 04/553; AYİM2D: 15.04.1998, E. 98/50, K. 98/293, **AYİMBB**.

⁴⁰ İdari yargıda açılan davalarda özel hukuktaki gibi iki tarafın subjektif haklarının çatışması söz konusu değildir. İdare yaptığı işlem ile bir kişinin menfaat veya hakkının ihlal eder ve

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

lerine gelen davlarda başta bilirkişi incelemesi olmak üzere idarenin davranışıyla zarar arasında illiyet bağının mevcut olup olmadığını anlamak için her türlü bilgi ve belgeleri, varsa adli ve idari karar ve raporları⁴¹ isteyecek ve bunun sonucunda zararlı idarenin eylemi arasında bir bağ tespit ederse idarenin sorumluluğuna, aksi halde ise tazminat talebinin reddine karar vereceklerdir.

II. İlliyet Bağını Etkileyen Nedenler:

İdare için zararı tazmin yükümlülüğü, başka bir nedenin onu geri plana itecek kadar ağır olması halinde ortadan kalkar. Bu durumda aslında nedenellik bağının kesilmesi söz konusu değildir. Zira nedenler zinciri devam etmektedir. Fakat zarara sebep olan olay daha önceki olayları gölgelemektedir⁴². Başka bir ifadeyle illiyet bağının kesilmesinden bahsediliyorsa da aslında bu durumda söz konusu olan, zararlı idari davranış arasında illiyet bağının hiç kurulamamasıdır⁴³. Bunun yanında her zaman için illiyet bağının kesilmesi söz konusu olmaz. Zarar, idarenin davranışından kaynaklanmaya devam ediyor olmakla birlikte dış etkenler zararın artmasına yol açarsa bu halde idare sadece kendisine düşen miktarı tazminle mükellef olur.

İlliyet bağını etkileyen sebepler dört ana kümede toplanabilir. Bunlar, zarar görenin davranışı, üçüncü kişinin davranışı, mücbir sebep ve umulmayan hallerdir. Zarar görenin davranışı ve üçüncü kişinin davranışı yerine doktrin ve yargı kararlarında genel olarak zarar görenin-üçüncü kişinin kusuru denilmektedir. Ancak illiyet bağının kesilmesi veya azalması için zarar görenin veya üçüncü kişinin davranışının mutlaka kusurlu olması gerekmez. Zarar görenin davranışıyla üçüncü kişinin davranışı arasında hukuki sonuçları bakımından önemli bir fark ise zarar görenin davranışının idarenin kusurlu-

sonuçta bir idari dava açılırsa bu davada tespit edilecek husus, çatışan öznel haklardan hangisinin hukuk tarafından korunduğu değil idarenin hukuka uygun hareket edip etmediğidir. Bu bakımdan idari dava sonucunda verilen karar kamu yararının gerçekleştirilmesine ilişkin olacağından bu uyuşmazlıkları çözümlenmekle görevli idari yargıç aktif olarak ve davacının sadece istem sonucuyla bağlı kalarak her türlü araştırmayı kendiliğinden yapacaktır. **Günday** Metin: “*Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanma Alanı*”, Danıştay Başkanlığı, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü Sempozyumu, Ankara 11-12 Mayıs 2001, s. 79-80; **Erkut** Celal: “*İdari Yargının Yeniden Yapılandırılmasında Yargılama Hukuku Kurallarının Etkinleştirilmesi Sorunu*”, Danıştay Başkanlığı, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü Sempozyumu, Ankara 11-12 Mayıs 2001, s. 94 vd.

⁴¹ **Akyılmaz**: s. 175, (Kamu görevlisi).

⁴² **Deschenaux/Tercier**: s. 35.

⁴³ **Akyılmaz**: s. 175, (Kamu görevlisi).

kusursuz sorumluluklarını ortadan kaldıracak olmasına rağmen, üçüncü kişinin kusurunun idarenin sadece kusurlu sorumluluğunu ortadan kaldıracak olmasıdır.

III. Mücbir Sebepler:

Öncelikle umulmayan hal ve mücbir sebep kavramlarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Zira bunların zaman zaman birbirlerine karıştırıldıkları bir gerçektir. Mücbir sebepte olayın nedeni bilindiği halde önlenmesi olanağı yoktur. Mücbir sebep teşkil eden haller, insanların elindeki araçlarla karşı koyamayacağı ve çoğunlukla da doğadan kaynaklanan olaylardır. Umulmayan haller de önlenemeyen olaylar olmakla birlikte, bu tür durumlarda olayın nedeninin bilinmemesi zararı doğuran esas nedendir. Neden önceden bilinmiş olsa, alınacak tedbirlerle olay ve neden olduğu zarar ortadan kaldırılabilecektir. Bu nedenle, umulmayan hal, nedeni belli olmayan kusur olarak da adlandırılmıştır⁴⁴.

Mücbir sebeple umulmayan hallerin ayırt edilmesi meselesi kendisini idarenin kusursuz sorumluluğuna gidileceği durumlarda, bu sorumluluğun idareye atfedilip edilemeyeceğini tespitinde gösterir. Hizmet kusuru söz konusu olduğunda ortada tartışılması gereken bir durum yoktur. Zira iki halde de bu hadiselerin önceden tahmin edilmeleri mümkün olmadığı için herhangi bir kusur isnadı mümkün olmayacak ve bu sayede idarenin kusurlu sorumluluğu ortadan kalkacaktır. Ancak, kusursuz sorumlulukta⁴⁵ kaza yine idarenin kendi faaliyetleri içerisinde cereyan ettiği için meydana gelen zarar idareye atfedilebilecek ve idare bu zarardan sorumlu tutulacaktır.

Bu kısa açıklamadan sonra konumuza tekrar dönecek olursak, mücbir sebep, yer sarsıntısı, feyezan, kuraklık⁴⁶, ihtilal gibi evvelden takdir ve tahmini

⁴⁴ Esin Yüksel: Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları İkinci Kitap: Esas, Ankara 1976, s. 135, (Esas).

⁴⁵ Mücbir sebebin, idarenin kusursuz sorumluluğunu ortadan kaldıracağına ilişkin genel kurala rağmen AYİM, sınır karakolunda görevli erin çeşmeden su getirirken çığ altında kalarak ölmesi (AYİM3D: 03.07.1976, E. 74/61, K. 76/407); tatbikat sırasında nöbet tutan erin yıldırım çarpması sonucu ölmesi (AYİM3D: 14.12.1976, E. 74/512, K. 76/8150); karakola düşen çığ sonucu askerlerin yaralanması veya ölmesi (AYİM2D: 23.06.1993, E. 93/297, K. 93/291) ne ilişkin açılan davalarda ortada mücbir sebebin var olduğunu ifade etmesine rağmen, idareyi kusursuz sorumluluk esaslarına göre sorumlu tutmuştur. **Atay Ender Ethem - Odabaşı Hasan - Gökcan Hasan** Tahsin, Teori ve Yargı Kararları Işığında İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, s. 179.

⁴⁶ "...Davalı idarece gerekli önlemler alındığı halde, 1974 yılında Karaman ve yöresinde mey-

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

mümkün olmayan, menşei doğal, içtimai veya hukuki olması itibariyle failin dışında kalan yani, hakiki veya hükmi bir şahsın irade ve fiilinin tamamen dışında ve bu şahıs tarafından önlenmesi mümkün olmayan hadiselerdir⁴⁷.

Mücbir sebep, “*sebep olduğu zarardan, makul bir suretle alınması gereken önleyici tedbirlerle kaçınılmayan, kaynağı teşebbüsün dışında olan olağanüstü bir hadise*” şeklinde de tanımlanmıştır⁴⁸. Bu tanım karşısında, idarenin faaliyetleri neticesinde meydana gelen zararlar mücbir sebep olarak değerlendirilemez.

Mücbir sebep sayılacak durumlar bazen yasalarda⁴⁹ bazen de sözleşmelerde⁵⁰ açıkça belirtilmiş olabilir. Bu düzenlemelerde, konunun özelliğine göre, mücbir sebep sayılacak durumların farklı biçimlerde belirlendiği görülmektedir.

Mücbir sebep terimi, yargı kararlarında ve mevzuatımızda “*mücbir kuvvet*”⁵¹, “*mücbir sebep*”⁵², “*fevkalade müşkül haller*”⁵³, “*tabii kuvvetler*”, “*esbabı mücbireye*”⁵⁴, “*önüne geçilemeyecek hal ve vaziyet*”, “*zorlayıcı nedenler*”⁵⁵, “*fevkalade haller*” gibi çeşitli ifadelerle dile getirilmektedir⁵⁶.

dana gelen tabii afet niteliğindeki kuraklık yüzünden davacının bahçelerinin zarar gördüğü anlaşılmış olup, bu durumda idareye atfedilebilecek bir hizmet kusurunun bulunmadığı gerekçesiyle reddine...” D11D: 12.05.1977, E. 76/1808, K. 77/1915, aktaran, **Karavelioğlu Celal**: Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu, Cilt I-II, Ankara 2006, s. 341, (Cilt I). Ayrıca bkz. D10D: 13.02.2007, E. 05/8047, K. 07/358, DD, Y. 37, S. 116, s. 308.

⁴⁷ **Onar** Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt I-II-III, İstanbul 1966, s. 1719, (Cilt III).

⁴⁸ **Gözübüyük** Pulat Abdullah: Mücbir Sebepler-Beklenmeyen Haller, Kazancı Yayınevi, Ankara 1977, s. 48, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁴⁹ 213 sayılı Vergi Usul Kanunu madde 13.

⁵⁰ Antalya Hava Limanı Yeni Dış Hatlar Terminal Tesisinin Yapım-İşletme-Devir Teslim İşlerine ait İmtiyaz Sözleşmesinde; olaydan etkilenen tarafın gerekli özen ve dikkati göstermiş ve gerekli her türlü önlemi almış olması şartıyla, meydana gelen kısmi ve genel seferberlik ilanı, grev, sabotaj, nükleer patlama, yangın, sel, deprem, ağır ekonomik bunalım nedeniyle olağanüstü hal ilanı gibi nedenler mücbir sebep sayılmıştır. **Gözübüyük\Tan**: s. 798, (Cilt II).

⁵¹ HUMK madde 294.

⁵² Kamu İhale Sözleşmeleri Kanun madde 10.

⁵³ HUMK madde 293/3.

⁵⁴ HUMK madde 445/1.

⁵⁵ İYUK madde 53/1-a; AYİMka. Madde 64.

⁵⁶ **Yayla** Yıldızhan: “İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep”, Sorumluluk Hukukunda Yeni

Eski tarihli bir Danıştay kararında mücbir sebep, “*yer sarsıntısı, feyezan, ihtilal gibi önceden takdir ve tahmini kabil olmayan, kökeni tabii, sosyal ve hukuki olması itibariyle failin dışında kalan ve bu kişi tarafından önleme olanağı olmayan olaylar...*” şeklinde tanımlanmıştır⁵⁷.

Mücbir sebep, “kusurdan uzak⁵⁸, sezilemeyen, karşı konulamayan ve gerçek bir olay” şeklinde de tanımlanmış olup⁵⁹ zorlayıcı nedenler de denir. Mücbir sebepler idarenin iradesi dışında oluşan, öngörülmesi ve en büyük dikkat ve özen gösterilse dahi önlenmesi mümkün olmayan, bir kamu hizmetinin yürütülmesini imkânsızlaştıran olaylardır⁶⁰.

Gündelik yaşamın, düzen içerisinde devamını sağlamakla yükümlü olan idarenin bu düzeni bozacak nitelikteki afetlerin gerçekleşmemesine (daha doğru bir ifadeyle afetin engellenmesi mümkün olmamakla birlikte afetin doğuracağı zararlı sonuçların engellenmesi) yönelik önlemler alması ve gerçekleşmesi halinde de en az zararlı atlatılmasını sağlayacak faaliyetlere derhal girişilmesi, idarenin temel görevlerindedir⁶¹. Bu nedenle meydana gelen deprem, sel gibi bir olay derhal mücbir sebep olarak değerlendirilmek yerine idarenin alması gereken önlemleri alıp almadığı, ilk önce tespiti gereken bir husustur.

Öğretide, idarenin objektif sorumluluk anlayışının gelişmeye başladığı, “*hakkaniyet, sosyal devlet*”⁶² gibi ilkelere dayalı sorumluluk teorilerinin mücbir sebep sorumsuzluğunu bile zorlamaya başladığı ifade edilmektedir.

Mücbir sebep sayılan hallerde idarenin, sorumluluktan kurtulmak için ileri sürdüğü halin, hayatın normal cereyan eden hadiselerini aşan bir şiddette olduğunu ispat etmesi gerekir. Bu tür hadiseler, kaçınılmaz, yenilmez, karşı konulmaz, önceden sezilmez ve mutad şekilde korunulmaz hadiselerdir ve bu nedenle de ispat edilmeleri güçlük arz etmez⁶³.

Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, s. 47.

⁵⁷ D12D: 18.06.1975, E. 72/2721, K. 75/1343 aktaran, **Yayla**: s. 47.

⁵⁸ Mücbir sebep veya umulmayan halin varlığı, kusurun yokluğu sonucunu doğurur. Yani bu iki mefhum kusurun zıddı olarak tarif edilebilir. **Gözübüyük**: s. 25, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁵⁹ **Gözübüyük**: s. 96, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁶⁰ **Günday** Metin: İdare Hukuku, 6. Aynı Bası, İmaj Yayınları, Ankara 2002, s. 336, (İdare hukuku).

⁶¹ **Adak** Agah: “*Afet Tehlikesi ve Olgusu Karşısında İdarenin Konumu ve Görevleri*”, Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000, s. 181.

⁶² **Özay**: s. 880.

⁶³ **Gözübüyük**: s. 41, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

Mücbir sebep teşkil eden hadiseler, bir borcun doğmasına engel oldukları gibi var olan bir borcun sona ermesine de neden olurlar. İdarenin sorumluluğu söz konusu olduğunda mücbir sebebe kurtuluş beyyinesi olarak pek sık başvurulmamaktadır. Buna rağmen özel hukukta sözleşmenin taraflarının sorumluluktan kurtulmak için bu yola başvurdıkları bilinmektedir. Bu farkın sebebi, bir tarafta devlet-vatandaş ve bu ilişkideki devletin üstün konumu diğer tarafta ise kişi-kişi arasındaki eşitliktir⁶⁴.

Deprem, sel, fırtına, dolu, yıldırım düşmesi gibi olaylar tabii kaynaklı olsalar da bunlara bir takım hukuki sonuçlar bağlanmıştır. Bu sonuçlar kendisini özellikle borcun kaynakları olan sözleşmelerde ve sözleşme dışı sorumlulukta gösterir⁶⁵. Mücbir sebep halinde borcun aynen ifası imkânsızlaşırsa ve bunda borçlunun kusuru yoksa borcundan kurtulmasına, haksız fiillerde ise mücbir sebebin borçlunun doğan zarardan sorumluluğunun sınırlarını belirlemesinde önemi vardır.

Her ne kadar iradi olamayan⁶⁶ ve sorumluluğu ortadan kaldıran neden olarak adlandırılrsa da mücbir sebep sadece doğa olaylarından ibaret değildir. Savaş⁶⁷, devrim, ayaklanma, ekonomik abluka, devlet tarafından konulmuş olan yasaklar da bu kategori içerisinde yer alır⁶⁸. Ancak genellikle insan iradesine

⁶⁴ Bir kamu hizmeti görülürken ortaya çıkan zararın kişi yerine devlete yüklenmesi daha kolay kabul edilebilmektedir. **Seliçi Özer**: “*Özel Hukukta Mücbir Sebep Kavramı ve Uygulanış Tarzı*”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, s. 61.

⁶⁵ **Kılıçoğlu Ahmet**: “*Deprem’in Borç İlişkilerine Etkisi*”, ABD, Y. 1999-56, S. 2-3, s. 67.

⁶⁶ İnsan iradesiyle mücbir sebep arasında karşılıklı varmış gibi görünse ve genellikle bu husus geçerli olsa da mücbir sebep teşkil eden olayların insan iradesi dışında olması gerektiğine dair bir mutlaklık söz konusu değildir. **Gözübüyük**: s. 74, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁶⁷ D10D: 28.02.1985, E. 84/2602, K. 85/241, **DBB**. Düşman istilası, bombardıman, abluka, ihtilal, isyan, ayaklanma, eşkıyalık gibi fiiller de mücbir sebep sayılabilir. **Gözübüyük**: s. 26, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal). Ancak bunun aksine görüşlerde mevcuttur. Yani savaş hali gibi egemenlik tasarrufu sayılan olaylardan doğan zararların bile devlet tarafından karşılanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. **Duguít Leon**: Kamu Hukuku Dersleri, Çev. Süheyp Derbil, Ankara 1954, s. 160. Düşman istilası, bombardıman, abluka, ihtilal, isyan, ayaklanma, eşkıyalık gibi fiiller de mücbir sebep sayılabilir. **Gözübüyük**: s. 26, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁶⁸ “...Mücbir sebep (zorlayıcı neden), genel anlamda sezilemeyen ve karşı konulamayan bir olay demektir. Bu kavram Borçlar Kanununun çeşitli maddelerinde (Md. 252, 293, 478, 481) „Mücbir sebep“, „mücbir kuvvet“ ve „esbabı mücbire“ deyimleri ile anlatılmaktadır. Zorlayıcı neden, zararı idareye yüklenebilir olmaktan çıkararak ve zararlar idari etkinlik (faaliyet) arasındaki illiyet bağımlı kesen etkenlerin başında gelir. Zorlayıcı neden sayılan olaylar genellikle doğadan gelir: Deprem, yıldırım, taşkın, fırtına, kasırga, bora, toprak ve dağ kayması, çığ, sel, yağmur vb. gibi. Bunun yanında; harp, devrim(ihtilâl), ayaklanma,

dayanmayan, sel, deprem, yıldırım düşmesi gibi doğa olayları mücbir sebebin konusunu oluşturmaktadır.

Bir olayın mücbir sebep sayılması için olağanüstü olması şart değildir. Olaya mücbir sebep vasfını veren onun öngörülmez ve önlenemez nitelikte oluşudur. Bir örnek vererek açıklamak gerekirse⁶⁹: Hiç kar yağmayan bir bölgeye kar yağması olağanüstü sayılabilir; aynı zamanda bu husus öngörülmeyen bir durum da olabilir (ancak ilerleyen teknoloji sayesinde, uzun zaman diliminde meydana gelecek hava değişikliklerinin tespiti mümkün olduğundan böyle bir durumun öngörülmezliği bertaraf ettiği söylenebilir). Ancak kar yağışına karşı yeterli tedbir alınması ortaya çıkacak zararları doğmadan bertaraf edecektir. Bu nedenle de kar yağışını mücbir sebep olarak görmek mümkün değildir. Kısacası, durum ve şartlara uygun olarak alınacak tedbirler, olağanüstü nitelikte sayılabilecek hadiselerden doğan zararların önüne geçecektir.

Mahkemeler meydana gelen ve ilk bakışta mücbir sebep gibi görünen her olayı doğrudan idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran neden olarak görmekte ve her olayın özelliklerini göz önünde tutarak karar vermektedirler⁷⁰.

ekonomik abluka, olağanüstü durumların yol açtığı yağmacılık, çapulculuk gibi insan ve toplum olayları ile Devletçe konulmuş hukuki yasaklar da zorlayıcı neden sayılır.” AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, AYİMBB.

⁶⁹ **Gözübüyük:** s. 77, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

⁷⁰ “... Dava konusu sınır karakoluna çığ düşmesi olayında da ortada mücbir sebep teşkil eden bir doğa olayı nedeniyle, davacıların desteğinin öldüğü maddi bir vakiadır. 1984 yılından itibaren giderek geniş bir alana yayılan ve devletin bütünlüğüne ve öz varlığına yönelen bölücü terör olayları nedeniyle, sınır karakollarının sayısı davalı idarece çoğaltılmış ve askeri açıdan stratejik konum ve önemi bulunan sınır bölgesinde bu karakollar inşa edilmiştir. Davalı idare, bu karakolları inşa ederken bölgenin coğrafi ve iklim yapısından ziyade, güvenlik nedenlerini daha ön planda tutmak zorunluluğunda kaldığından, davacı vekilinin çığa müsait bir bölgede karakolun inşasının hatalı olduğu, bu nedenle davalı idarenin hizmet kusurunun açık olduğuna ilişkin iddialarına katılmak mümkün görülmemiştir. Ancak, olayın ceryan ettiği anda salt askerlik hizmetinin ifası maksadıyla davacının sınır karakolunda görevli olarak bulunması dahi, idarenin sorumluluğu için yeterli bir neden oluşturacağından, idarenin kusursuz sorumluluğunun bulunduğu açıktır. Gerçekten askerlik görevinin ifası amacıyla sivil yaşamından soyutlanarak üniforma giyen ve kendisine emredilen bir askeri vazifenin ifası, Türk Devletinin sınırlarını bölücü teröristlerden korunması maksadıyla sınır karakolunda görevlendirilen desteğin, bu doğa olayına maruz kalarak şehit düşmesinde, her halikarda askeri görevin sebep ve etkisi bulunmakta, bunun doğal sonucu olarak da idarenin kusursuz sorumluluğuna yol açan bir illiyet bağının mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ortada mücbir sebep teşkil eden bir doğa olayı (çığ düşmesi) mevcut olmakla beraber, öğretilerde bu yönde gelişen görüşler ve Mahkememizin evvelki istikrarlı kararları gözetilerek ve idarenin yükselen standardı da göz önüne alınarak, davacıların uğradıkları zararın kusursuz sorumluluk esasına göre idarece karşılanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.” AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, AYİMBB. Ayrıca bkz. DİDDK: 17.01.1997, E. 95/752, K.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

Bu bakımdan bir durumun mücbir sebep teşkil edip etmeyeceği mahkemenin takdirinde olacaktır. Zira her ne kadar belli başlı şartları taşıması gerekse de yine de bu şartların gerçekleşip gerçekleşmediği her olayın özelliklerine göre tespit edilmelidir⁷¹.

Danıştay 1993 tarihli bir kararında⁷² heyelan düşmesi sonucu bir kahvehanede yaşamını yitiren kişinin yakınlarının açtığı davayı, mücbir sebep gerekçesiyle reddetmemiş; idarenin ruhsatsız kahvehaneyi kapatması ve oradan kaldırması gerekirken herhangi bir müdahalede bulunmamasını hizmet kusuru saymış ve idarenin kusurlu sorumluluğuna hükmetmiştir. Yine heyelan sebebiyle uğranılan zararın tazmini istemiyle açılan davalarda Danıştay, idarenin gerekli tedbirleri almamasını, plan ve projeye uygun davranmamasını⁷³, çekmesi gereken istinat duvarının⁷⁴ çekilmemiş olmasını, verilmemesi gerekirken iskân izninin verilmesini⁷⁵ hizmet kusuru sayarak idarenin sorumluluğuna hükmetmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da mücbir sebep kavramının nispiğidir. Bir olay, meydana geldiği yerin, koşulların ve zamanın özelliklerine göre mücbir sebep teşkil eder ya da etmez⁷⁶. Sık sık sel baskını yaşanan bir bölgede başka bir sel baskını mücbir sebep olarak nitelemek mümkün değildir. Mücbir sebep aslen göreceli bir kavram olup zaman içerisinde esner ve değişir⁷⁷.

Mücbir sebep devletin kusurlu-kusursuz sorumluluğunu kaldıran temel neden olarak görülse de, devletin kamu hizmetlerinin işleticisi olması, hasar-

97/752, **DBB**. Erkut, bu kararın, mücbir sebebin varlığı halinde dahi olayın özellikleri göz önüne alındığında idarenin sorumluluğunu mutlak olarak kaldırır görüşünü terk ettiği için büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. **Erkut Celal**: “*Deprem ve İdare’nin Sorumluluğuna Danıştay’ın Yaklaşımı*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 46, (Deprem).

⁷¹ **Gözübüyük**: s. 31, (Mücbir Sebep- Umulmaya Hal).

⁷² D10D: 13.09.1993, E. 93/724, K. 93/3146. Ayrıca bkz. D6D: 30.12.2006, E. 06/931, K. 06/6661; D11D: 30.04.2004, E. 01/4552, K. 04/2026; D6D: 12.04.2004, E. 04/1477, K. 04/2115, **DBB**.

⁷³ D8D: 14.10.1986, E. 85/863, K. 86/438, **DBB**.

⁷⁴ D6D: 23.11.1983, E. 80/1013, K. 83/3725, **DBB**.

⁷⁵ D6D: 24.05.1979, E. 77/2964, K. 79/2059, DD, Y. 10, S. 36-37, s. 410.

⁷⁶ **Özay**: s. 880.

⁷⁷ **Serozan Rona**: “*Depremzedelerin Tazmin İstemleri*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 60.

larını sigorta etme zorunluluğu ve işletmenin faaliyetleri mağduriyete sebep olmuşsa karşılanması gerekliliği düşünceleriyle, mücbir sebep halinde dahi idarenin sorumluluğunun var olması gerektiği ileri sürülmüştür⁷⁸.

Danıştay 1997 tarihinde verdiği bir kararda⁷⁹, birinci derece deprem bölgesi olan bir ilde lojman olarak kullanılmak için satın alınan binanın meydana gelen deprem neticesiyle yıkılması olayında idarenin yaptırması gerekli olan incelemeyi yaptırmadığı için hizmet kusuru olduğuna karar vermiştir.

Mücbir sebep kavramı sadece sorumluluk hukukuna özgü bir kavram olmanın ötesinde aynı zamanda uygulamada dava açma süresini uzatan veya durduran bir sebep olarak da kabul edilmektedir. İYUK'da dava açma süresinin mücbir sebep nedeniyle duracağına veya kesileceğine ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir⁸⁰. Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu'nun 1944 yılında verdiği "*Kanunun tayin ettiği müddetleri kıyas ve istidlal yolu ile ve hâkimin içtihatları ile tezyid ve tenkise imkan olamayacağı ve bu kabil müddetlerin kat'ı ve tadili hususunun ancak kanunun müsaadesine mütevakıf bulunduğu hukuken kabul edilmiş bir kaidedir. Kanunda gösterilen müstesna hallerden başka hakim kanunen tayin edilen müddetleri tezyid ve tenkis edemeyeceği*" kararda da bu husus açıkça zikredilmiştir⁸¹. Bununla beraber Danıştay'ın çok ağır hukuki⁸² ve maddi⁸³ engellerin varlığı halinde dava açma süresinin uzayacağını veya işlemeyeceğini kabul ederek kanunda öngörülmüş dava açma süresinden (İYUK'da bu konuya ilişkin bir hüküm olmakla birlikte)⁸⁴ sonra açılan davaların esasına ilişkin karar verdiği de görül-

⁷⁸ **Duguıt:** s. 166.

⁷⁹ DİDDK: 17.01.1997, E. 95/752, K. 97/57, **DBB**.

⁸⁰ Ancak böyle bir hüküm 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 15. maddesinde yer almaktadır.

⁸¹ DİBK: 07.11.1944, E. 44/54, K. 44/139, **DBB**.

⁸² 27 Mayıs 1960 günü yapılan devrim hareketi nedeniyle resmi daireler kapalı olduğundan ertesi gün yapılan başvurunun süresinde olduğuna dair Danıştay 5. Daire kararı, D5D: 25.07.1961, E. 60/947, K. 61/608, **DBB**.

⁸³ "...doğal afet gibi, kişilerin iradeleriyle değiştiremeyecekleri veya önleyemeyecekleri durumlarda mücbir sebep halinin nazara alınmayarak dava açma süresinin işlediğini kabul etmenin haklı bir nedeni olamaz. ...normal süresinden 7 gün sonra açılan davanın, mücbir sebebin ortadan kalkmasından sonra makul sürede yargı yerine başvurulduğu göz önünde tutularak, esası incelenerek sonuçlandırılmak yerine süreaşımı noktasından reddedilmesinde isabet görülmemiştir." D4D: 20.06.1996, E. 95/6183, K. 96/2698, **DBB**.

⁸⁴ "...Hukukumuzda zorlayıcı nedenler olarak bilinen; doğal afet, savaş, gaiplik, ağır hastalık gibi haller, 2577 sayılı Yasa'nın sözü edilen kurallarında dava açma süresini durduran, uzatan veya kesen durumlar olarak kabul edilmemiştir." D3D: 05.10.2006, E. 06/1488, K.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

mektedir. HUMK madde 167'de düzenlenmiş olan eski hale getirme müessesesi uyarınca, belirli bir süre içinde bir işlemi yapmak zorunda olan kişinin arzu ve ihtiyarı dışında o işi yapmaktan aciz bulunması halinde süre geçmiş olsa dahi o işlemi yapmasına imkân tanınmıştır⁸⁵. Böylesi bir kabul hakkaniyet ve adalet duygusuna da uygun olur. Danıştay 8. Dairesi de bir kararında, üniversiteye kayıt yapma süresi içinde trafik kazası geçiren ve sakatlanan kişinin bu kaza nedeniyle süreyi kaçırmış olmasını mücbir sebep saymış ve kayıt isteminin reddine ilişkin ilk derece mahkemesinin vermiş olduğu kararın bozulmasına (hakkaniyete uygun olacağından) karar vermiştir⁸⁶.

Yüksek Mahkemelerin kararlarında sağanak yağış⁸⁷, toprak kayması⁸⁸,

06/2447, DD, Y. 37, S. 114, s. 156.

⁸⁵ **Kuru Baki - Arslan Ramazan - Ejder Yılmaz**: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, Yetkin Yay, Genişletilmiş 14. Bası, Ankara 2003, s. 867.

⁸⁶ D8D: 21.11.1997, E. 96/4736, K. 97/3534, **DBB**.

⁸⁷ D12D: 18.10.1966, E. 65/3168, K. 66/2856; D12D: 21.02.1968, E. 67/1054, K. 68/353; D12D: 19.11.1968, E. 67/1490, K. 68/2122; D12D: 06.04.1971, E. 67/2437, K. 71/876; D12D: 01.04.1972, E. 69/2033, K. 72/1013; D12D: 20.10.1971, E. 69/230, K. 71/2290, **Esin**: s. 238 vd, (Esas). Ancak esas ve karar numaraları yazılan bütün kararlara bakıldığında, idarenin yağın yağışlardan doğan zararlardan herhangi bir kusuru olmadığı, çok seyrek yağın bu denli ağır yağışlar için tesis kurulmasının idareden beklenemeyeceği belirtilmiştir. Gerek sosyal devlet ilkesindeki gelişme gerekse devletin faaliyetlerinde en ileri teknolojiyi kullanmaya muktedir ve zorunlu olması, aynı zamanda nasıl ki daha önce böylesine bir yağış olmuşsa aynı şekilde yine yağabileceği bilinci karşısında bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. AYİM de lojman olarak kullanılan binanın alt yapısındaki eksiklik, hatalı yapı ve kusur dolayısıyla şiddetli yağın yağmurun sebebiyet verdiği zararı mücbir sebep olarak görmemiş ve idareyi tazminat ödemeye mahkum etmiştir. AYİM2D: 01.12.1993, E. 93/555, K. 93/519, **Özgüldür Serdar**: “*Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdari İşlem-İdari Eylem Kavramları ve İdari İşlemin Yargısal Denetiminde Anayasal ve Yasal Sınırlar*” AYİMD, Y. 2004, S. 19, Ktp. 1, s. 64. Ayrıca bkz. AYİM2D: 21.09.1994, E. 94/802, K. 94/1517, **Akıylmaz Bahtiyar**: “*Danıştay ve AYİM Kararlarında Hizmet Kusuru Sayılan Haller*”, Bilge Öztan’a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2008 s. 173, (Hizmet kusuru).

⁸⁸ D12D: 02.06.1969, E. 68/2009, K. 69/1067; D12D: 03.02.1971, E. 68/692, K. 71/261, **Esin**: s. 244, (Esas). Heyelan söz konusu olduğunda idarenin sorumluluğunun ortadan kalktığını savunmak doğru olmaz. Zira ilk kararda heyelan dolayısıyla meydana gelen zarardan idarenin sorumlu olmadığı belirtilmişse de azlık oyunda gerekli bilirkişi incelemesinin yapılmadan bu kararın verildiği ifade edilmiştir. Aynı şekilde ikinci kararda da idare heyelan tehlikesi olduğunu bildiği yolu yine de kullanıma açık bırakmış ve alternatif bir yol arama gereği duymamıştır. Danıştay 1993 tarihli bir kararında “...*Dava dosyasındaki bilgi ve belgeler ile bilirkişi raporunun incelenmesinden, davalı idarenin karayolunu geçirdiği yerin heyelan bölgesi olduğunu bilerek hizmete açtığı, açılışından itibaren karayolunun alt kısmında taşınmazları bulunan ilgililerce sürekli olarak davalı idareye yapılan uyarılarda heyelan tehlikesinin olabileceğinin bildirildiği, nitekim dava konusu olaydan önce üç yılı aşkın bir süreden beri kütle hareketlerinin başladığı, ancak yolun yeterli önlem alınıp, yol güvenliği sağlanmadan trafiğe açık tutulduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan idare mahkemesince yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu düzenlenen raporda belirtilenin aksine aynı*

şiddetli esen sıcak sam rüzgarı⁸⁹, aniden ortaya çıkan kasırga⁹⁰, dere yatağının zamanla dolarak yükselmesi⁹¹, yurt dışındaki firmanın ödeme güçlüğü içinde olması⁹², memurun görev yerine süresinde hareket etmesine rağmen süresinde görevine başlayamamasına neden olan tren kazası⁹³, doktora sınavına girmesine engel olacak düzeyde bedeni veya akli bir hastalığı duçar olmak⁹⁴ mücbir sebep olarak kabul edilmiştir.

AYİM mücbir sebep teşkil etmesi söz konusu olsa da önüne gelen davalar da vatani görevini yapmakta olan kişilerin, yıldırım düşmesi⁹⁵, toprak kayma-

güzergahta daha az riskli, ancak heyelan bölgesi olması nedeniyle olağan teknik olanaklardan farklı bir özellikte yol yapımının maliyet unsuru nedeniyle gerçekleştirilememiş olması olayda idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir nedenle olarak kabul edilemez. Olayda, normal ölçülerde yola 25 metre uzaklıkta faaliyet göstermesi gereken kahvehanenin herhangi bir ruhsat alınmadan yola 5 metre mesafede çalıştırılması ve güvenlikten uzak kahvehaneye yönelik olarak herhangi bir girişimde bulunmayan idarenin, yukarıda yer alan mevzuat hükümleriyle kendisine verilen ayrıcalık ve yetkileri kullanmaması sonuçta heyelan bölgesinde yer alan karayolunun güvenliğini sağlayamaması böylece hizmeti açık biçimde kusurlu işletmiş olması sonucu kahvehanedeki ölüm olaylarının meydana gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon ili, Maçka İlçesi Çatak mevkiinde 23.6.1988 günü saat 08'de oluşan toprak kayması sonucu yolun altında bulunan kahvehanede bulunup, toprak altında kalan yakınlarının ölümü nedeniyle davacıların uğradığı zararın, ruhsatsız kahvehanenin çalışmasını engellemek için üstüne düşen denetim görevini yerine getirmeyen, açık hizmet kusuru bulunan davalı idarece tazmini gerektirmektedir.” diyerek heyelanın mücbir sebep olup olmadığına hiç değinmeden idarenin gerekli gözetim görevini yerine getirmedikini belirterek idarenin kusurlu sorumluluğuna karar vermiştir. D10D: 13.09.1993, E. 93/724, K. 93/3146, **DBB**.

⁸⁹ D12D: 30.03.1967, E. 67/372, K. 67/494, **Esin**: s. 244, (Esas).

⁹⁰ D12D: 23.03.1972, E. 70/2561, K. 72/930, **Esin**: s. 245, (Esas).

⁹¹ D12D: 29.04.1972, E. 70/5736, K. 72/1282, **Esin**: s. 245, (Esas). Karar gerekçesinde, “... yıllarca aynı yatak içerisinde akmakta olan derenin, zamanla kum ve millerle dolarak yatağının yükselmesi tabii bir olaydır.” denerek zaten mücbir sebep için gerekli şartlardan olan öngörülmezliğin var olmadığı kabul edilmiştir. Bu duruma rağmen yine de olayın mücbir sebep olarak değerlendirilmesi mümkün olmamalıdır.

⁹² D7D: 21.01.1998, E. 97/4425, K. 98/140, DD, Y. 29, S. 97, s. 412.

⁹³ **Duran**: s. 216, (Meseleler).

⁹⁴ D5D: 09.01.1951, E. 49/2552, K. 51/15, **Duran**: s. 219, (Meseleler).

⁹⁵ “... davacıların yakını J. Er...’nin nöbet görevi esnasında yıldırım düşmesi sonucunda ölümü olayında idareye atfı kabil bir hizmet kusurunun varlığından söz edilemez. Kamu hizmeti sayılan askerlik görevi sırasında idarenin bir kusuru bulunmaksızın meydana gelen zararın, zarar gören üzerinde bırakılmayıp, bu kamu hizmetinden faydalananlara yansıtılması hukukun temel ilkelerinden olan hak ve nesafet kurallarına dayalı fedakarlığın kamuya paylaştırılması ilkesinin gereği olduğu, davacıların uğradıkları zararların kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca davalı idarece karşılanması gerektiği kabul edilmiştir.” AYİM2D: 11.11.1996, E. 96/109, K. 96/921. Aynı yönde kararlar için bkz. AYİM2D: 01.12.1999, E. 99/97, K. 99/82; AYİM2D: 18.04.2001, E. 00/274, K. 01/388, **Akyılmaz** Bahtiyar: “Sosyal Risk İlkesi ve Uygulama Alanı”, GÜHFD, Y. 2005, C. IX, S.1-2, s. 205, (Sosyal risk).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

sı⁹⁶, deprem⁹⁷ gibi nedenlerle ölmesi veya yaralanmaları nedeniyle yakınlarının veya kendilerinin açtıkları davalarda “*askerlik görevinin ifası amacıyla sivil yaşamdan soyutlanarak üniforma giyen ve kendisine emredilen bir askeri vazifenin ifası*”; “*kamu hizmeti sayılan askerlik görevinin ifası sırasında idarenin bir kusuru bulunmaksızın meydana gelen zararın, zarar görenin üzerinde bırakılmayarak hizmetten yararlananlara yansıtılması hukukun temel ilkelerinden olan hak ve nesafet kurallarına dayalı fedakârlığın kamuya paylaştırılması ilkesi*”; “*müteveffanın görevli bulunduğu esnada doğa olayına maruz kalarak şehit düşmesinde askeri görevin sebep ve etkisi bulunduğundan bunun doğal sonucu olarak idarenin sorumluluğuna yol açan bir illiyet bağının mevcut olduğu*” gerekçeleriyle ortaya çıkan zararlar hizmet arasında illiyet bağının mevcut olduğunu kabul ve idareyi kusursuz sorumluluk esasları uyarınca tazminata mahkûm etmiştir.

IV. Mücbir Sebebin Şartları:

Mücbir sebebin şartları dışsallık, öngörülemezlik ve önlenemezliktir. Özel hukukta, bu şartlara ek olarak bir de kusursuzluk aranır. Buna göre, bir olayın mücbir sebep teşkil edip etmediği araştırılmaya başlanınca ilk bakılması gereken, ortada bir kusurun olup olmadığıdır. Kusur varsa mücbir sebebin diğer unsurlarının araştırılmasına gerek yoktur. İdare mücbir sebep sonucu meydana gelen zarara kusurlu hareketiyle katılmış veya mücbir sebebin meydana gelmesine bizzat kendisi neden olmuşsa artık idarenin sorumsuzluğundan söz edilemez⁹⁸. Ancak kusursuzluğun, mücbir sebebin varlığı için gereken şartlar arasında aranmaması gerektiği de ifade edilmiştir. İddia sahibi müellife göre, mücbir sebebi oluşturan asıl unsurlar, yani önlenemezlik ve öngörülemezlik unsurları karşılaşılan olayda gerçekten varsa, artık kusuru tartışmanın anlamı kalmaz. Başka bir ifadeyle, kusurun varlığı da yokluğu da asıl unsurların var-

⁹⁶ “...olayımızda idareye atfı kabil bir hizmet kusurunun varlığından söz edilemez ise de, müteveffanın görevli bulunduğu esnada bu doğa olayına maruz kalarak şehit düşmesinde askeri görevin sebep ve etkisi bulunduğundan, bunun doğal sonucu olarak idarenin sorumluluğuna yol açan bir illiyet bağının mevcut olduğu görülmektedir. Ortada mücbir sebep teşkil eden bir doğa olayı mevcut olmakla birlikte idarenin yükselen standardı göz önüne alınarak ve mahkememizin istikrarlı kararları gözetilerek davacıların uğradıkları zararların kusursuz sorumluluk esasına göre davalı idarece karşılanması gerektiği...” AYİM2D: 22.04.1998, E. 97/649, K. 98/316, **AYİMBB**.

⁹⁷ AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, **AYİMBB**.

⁹⁸ **Gözübüyük**: s. 85, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

lığı veya yokluğuna bağlıdır⁹⁹. Bu kısa açıklamadan sonra tekrar mücbir sebebin şartlarına dönebiliriz.

A. Dışsallık:

Dışsallıktan kasıt, zararın idarenin tamamen dışındaki olgulardan meydana gelmesidir. Dışsallık, sorumlunun kendi işletme rizikosu içinde kalan, kendi işletme faaliyetlerinden doğan zararlardan sorumlu tutulması gerektiği ilkesine dayanır. Bu nedenle dışsallık şartının gerçekleşebilmesi için olay ile işletme arasında fonksiyonel bir bağın mevcut olmaması gerekir¹⁰⁰. Bu bakımdan, ağacı deviren kasırga, nehrin taşmasına yol açan aşırı yağışlar, binanın yıkılmasına neden olan deprem, tsunami veya çığ düşmesi gibi olaylar tamamen idarenin dışında cereyan eder¹⁰¹.

Ancak her müellif dışsallığı mücbir sebebin unsurlarından kabul etmemektedir. Yayla'ya göre mücbir sebep kavramını oluşturan temel unsurlar, öngörülemezlik ve önlenemezliktir. Dışsallık ise ayırıcı unsurdur¹⁰².

Olayın kökeninin failin dışında kalması¹⁰³ olarak da ifade edilen dışsallık, mücbir sebebin umulmayan haller denilen ve zararın faaliyetin içinden doğduğu olaylardan ayrılabilmesi için başvurulacak bir unsurdur. Zira ortada bir kaza durumu söz konusu olduğunda zarar idarenin faaliyetleri içinde olduğundan idarenin kusursuz sorumluluğuna hükmedilecektir. Ancak zarar, idarenin tamamen dışında olup mücbir sebebin diğer şartlarını da taşıyorsa bu durumda zararlar idarenin faaliyeti arasında herhangi bir neden sonuç ilişkisi bulunmadığı için idarenin sorumluluğu cihetine gidilemeyecektir.

AYİM bir kararında¹⁰⁴ "...Bir Danıştay kararında (Dnş. 12.D. 18.6.1975; E.1972/2721, K.1975/1343) mücbir sebep kavramının başlıca unsurları "kusursuzluk", "sezilemezlik", "karşı konulamazlık" ve "gerçeklik" şeklinde ifade edilmektedir. Mücbir sebebin unsurları sayılırken Danıştay'ın, tanımında yer verdiği fakat unsurları sıralamada adını anmadığı bir husus daha vardır: Olayın kökeninin "failin dışında" kalması (Dışsallık unsuru). Yargı kararları

⁹⁹ Yayla: s. 49; Kutlu Meltem: "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", AİD, Y. 1999, S. 34, s. 19.

¹⁰⁰ Seliçi: s. 67.

¹⁰¹ Çağlayan: s. 182.

¹⁰² Yayla: s. 49.

¹⁰³ Yayla: s. 48.

¹⁰⁴ AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, AYİMBB.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

rında ve bunları değerlendiren bilimsel çalışmalarda, mücbir sebebin kaza, tesadüfi olay veya “umulmayan hal” denilen ve zararlar ilişkili faaliyetin içinden doğan olaylardan ayrılabilmesi için bu unsura başvurulmaktadır. Böyle bir ayırımın pratik yararı ise şu noktadadır: Kaza ve benzeri umulmayan hallerde, zarara yol açan olay, kökeni itibariyle sorumluluğu tartışılan hukuk kişinin faaliyeti içinde olduğundan; bu kişi, kusuru bulunmasa da objektif olarak sorumlu tutulabilir. Oysa mücbir sebebin varlığı kabul edildiğinde artık objektif olarak sorumlu tutulabilir. Çünkü olay, sorumlu tutulabilecek kişi ile zarar arasında etkin biçimde girmiş ve illiyet bağı koparmıştır...” dışsallığa vurgu yapmıştır. AYİM’in vermiş olduğu karar bir noktada eleştiriye açıktır. Şöyle ki ortada mücbir sebep veya umulamayan hal teşkil eden bir olay varsa ayrıca gerçeklik unsurunu aramak gereksizdir. Zira olayın olmuş yani gerçek olması, olayın mücbir sebep olup olmadığının tartışılabilmesi için gereken ilk şarttır. Bu nedenle Mahkemenin mücbir sebebi açıklamak için “gerçeklik” unsurunu da dikkate alması gereksizdir¹⁰⁵. Bu konuya aşağıda kısaca tekrar değinilecektir.

B. Öngörülmezlik(Sezilmezlik)¹⁰⁶:

Öngörülmezlik, mücbir sebep olup olmadığı tartışılan olayın, meydana geleceğinin önceden tahmin edilememesi, böyle bir olay akla gelse bile, bu olayın sonuçlarının baştan kestirilemeyecek etkinlikte olması olarak açıklanmaktadır¹⁰⁷. Bu şartın mevcudiyeti için, olayın sezilemez olması ve sezilmesine de imkân olmaması gerekir. Ancak sezilmezlik tabiri, objektif ölçü ve standartlardan çok ispatı güç subjektif yetenekleri akla getirdiği, özellikle de söz konusu idare olduğunda teknolojik gelişme ve imkânları gözardı eder görüldüğü için bulanık kabul edilip eleştirilmiştir¹⁰⁸.

Bu konuda tartışılan bir husus da olayın mı yoksa sonuçlarının mı öngörülemez olduğudur. Günümüzde bir olayın öngörülememesi gibi bir durumun

¹⁰⁵ **Kutlu:** s. 19 (dipnot 10).

¹⁰⁶ Özel Hukukta sözleşmelerin değişen durumlara uyarlanması için geliştirilen öngörülmezlik teorisi hakkında geniş bilgi için bkz. **Gürsoy** Kemal Tahir: Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus, Ankara 1950, (Emprevizyon nazariyesi). İdare Hukukunda emprevizyon nazariyesi için bkz. **Feyzioğlu** Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi-Beklenmeyen Haller Meselesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1947; **Gözler** Kemal: İdare Hukuku Dersleri, 7. Bası, Ekin Kitabevi, Bursa Eylül 2008, s. 491, (İdare hukuku dersleri).

¹⁰⁷ **Yayla:** s. 50.

¹⁰⁸ **Yayla:** s. 50.

söz konusu olması zordur. Bu bakımdan öngörülemez olanın olayın kendisi değil meydana getirdiği sonuçlar olduğu ifade edilmiştir¹⁰⁹. Ancak Gözübüyük¹¹⁰ olay ile sonuçlarını birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını, bu nedenle de olayın sezilemez olup olmadığını tespit edilmesini gerektiğini ifade etmiştir. Gözübüyük'ün bu görüşüne katılmak zordur. Daha önce de ifade edildiği gibi günümüzde hemen hemen her olayın (bilinmedik yepyeni bir doğa olayı meydana gelmediği sürece) olabileceği öngörülmektedir. Olayın mücbir sebep teşkil edebilmesi için öngörülmez olanın olayın meydana geleceği sonuçlar olması gerekir. Yani eldeki tüm imkânlarla ve alınan önlemlere rağmen zararlı sonuç yine de öngörülemez tarzda büyük olmalıdır.

Aynı şekilde öngörülmezliği mutlak mı yoksa nispi mi anlamak gerektiği de açıklığa kavuşturulmalıdır. Her ne kadar ilk bakışta öngörülmezliğin mutlak olması (yani herkes için öngörülemez) gerektiği doğru görünse de bu mutlaklığı savunmak mesuliyetin sınırlarını çok genişletir. Zira gerçekleşme ihtimali olmayan bir durum hemen hemen yok gibidir¹¹¹. Mücbir sebep sayılan olaylar daha önce benzerleri yaşanmış ve bilinen olaylardır. Bu bakımdan öngörülmezlik nispi olarak yani sorumluluğu ileri sürülen idare göz önüne alınarak incelenmelidir. Ayrıca teknolojiadaki gelişmeler idarenin bu tür mücbir sebep teşkil edecek olaylar hakkında önceden bilgi ve önlem almasına imkan vermekte ve bu yönden özel kişilerden çok daha fazla imkanı olan idarenin öngörme durumu zaten nerdeyse mutlak bir hal almaktadır.

Her ne kadar olayın öngörülemez olması gerektiği ifade edilmekte ise de yeryüzünde daha önce meydana gelmemiş bir olay yok gibidir. Bu bakımdan esas önemli olan, olayın, sıklıkla karşılaşılan nitelikte¹¹² olup olmadığının, yer ve zaman olarak belirlenebilir şekilde daha önce görülüp görülmediğinin¹¹³, yoğunluk ve süre olarak mücbir sebep teşkil etmeye uygun olup ol-

¹⁰⁹ **Eren:** s. 543, (Genel hükümler).

¹¹⁰ **Gözübüyük:** s. 69, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

¹¹¹ Bu nokta kendisini özellikle sözleşmelerde gösterir. Sözleşmenin taraflarından gereğinden fazla ihtiyatlı olmalarını talep etmek iktisadi ilişkilerin felce uğramasına neden olabilir. Bu nedenle günün ve koşulların şartlarına göre uygun ve yeterli ihtimamın gösterilmiş olması yeterli sayılmalıdır. **Gürsoy:** s. 109; **Feyzioğlu:** s. 37.

¹¹² Sık sık kayaların düşerek kazalara nede olması, bir yere üç defa çığ düşmesi ve buna rağmen, idarenin o yerde oturulmasına ruhsat vermesi, meydana gelen sağanak yağış nedeniyle uğranılan zarar daha öncede benzer nitelikte yağışlar olmuşsa, mücbir sebep sayılmamalıdır. **Çağlayan:** s. 183 vd.

¹¹³ **Yayla:** s. 52 vd.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

madığının tespitidir¹¹⁴. Mücbir sebep kavramı bu bakımdan göreceli bir kavramdır. Zira somut olayın özelliklerine göre yeri, zamanı ve koşulları bakımından yapılacak incelemelerden sonra bir olayın mücbir sebep veya umulmayan hal teşkil edip etmediğine karar verilir. Şöyle ki; sık sık deprem olan bir yerde yine bir deprem olması halinde idarenin sorumluluğunun ortadan kalkacağından bahsedilemez.

Bir olayın mücbir sebep teşkil edip etmediği özellikle tabii afetler bakımından dikkatle etüt edilmesi gereken bir husustur. Bu anlamda, aynı veya şartları bakımından birbirine benzer yerlerde sıklıkla meydana gelen ve hatta sıklıkla olmasa bile daha önce de meydana gelmiş olan toprak kayması¹¹⁵, sel gibi olaylar ilk bakışta tabii afet gibi görünse de mücbir sebep sayılmamalıdır. Bunun gibi özellikle aşırı yağışlarda söz konusu olan olayın yoğunluğu ve süresi de bir olayın mücbir sebep olup olmadığında nazara alınması lazım gelen hususlardandır. Danıştay verdiği kararlarda, yağışların “...geçen yılların aynı aylarına oranla çok fazla olması...”¹¹⁶ veya “...zararın bölgeye 100-500 yılda bir yağan anormal yağışlar yüzünden meydana gelmesi...”¹¹⁷ ni öngörülmezliğin kanıtı olarak kabul etmiştir¹¹⁷. Ancak idarenin elindeki teknik araçların ve imkânların artması idarenin mücbir sebepten dolayı sorumlu olmamasını giderek azaltmaktadır¹¹⁸.

Zeminin yumuşak olduğu veya çok eğimli arazilerde idare tarafından konulan “*taş düşebilir*”, “*çığ düşebilir*” gibi ifadeler idare için öngörülmezlik şartını ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında böyle ikaz işaretleri bulunmasına rağmen oradan geçmekte ısrar eden veya duran kişilerin zararın doğumu-

¹¹⁴Çağlayan: s. 182 vd.

¹¹⁵D12D: 31.01.1968, E. 65/44, K. 68/172 sayılı kararında “...olaya takaddüm eden beş yıl içinde bir heyelan sırasında yol yine çökmüş...” ifadesiyle bu hususu vurgulamıştır. **Esin:** s. 95, (Esas).

¹¹⁶D12D: 01.04.1972, E. 69/2033, K. 72/1013, **Esin:** s. 241, (Esas).

¹¹⁷D12D: 21.02.1968, E. 67/1054, K. 68/353, **Esin:** s. 239, (Esas).

“...debilerin geçen yıllardakine kıyaslanamayacak bir ölçüde bulunduğu, ve zararın fazla yağışlardan ileri geldiği anlaşıldığından...” D12D: 24.04.1973, E. 70/3420, K. 73/1258; D11D: 19.12.1977, E. 75/1075, K. 77/3928, **Karavelioğlu:** s. 340-342, (Cilt I).

¹¹⁸“...Gelişen teknoloji ve idarenin yükselen standardı, mücbir sebep uygulamasının giderek azalmasına yol açmaktadır. Çünkü idare, güçlülüğü ölçüsünde sorumludur. İdarenin elindeki istatistikler, bilgiler, veriler, iletişim imkânları ve uzman personel, olaylardaki öngörülmezlik unsurunu giderek daraltmaktadır. Sözgelimi, yağış istatistikleri, aynı olayın daha önce yer ve zamanı belirlenebilir şekilde görüldüğünü belgeleyen kayıtlar öngörülmezliği sınırlayabilmektedir.” AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, **AYİMBB.**

na ortak olarak katıldıklarının da kabulü gerekir. Ancak burada bir husus gözden uzak tutulmamalıdır. Şöyle ki idare bu ikazları koymuş ancak vatandaşların gidecekleri yer için geçebilecekleri başka bir yolları yoksa ve kişiler yaya olarak veya araçlarıyla bu yerlerden bekleme yapmadan makul sürelerde geçiyorlarsa bu geçişleri sırasında meydana gelen olaylarda ortaya çıkan zararlardan idarenin sorumlu tutulması yerinde bir uygulama olacaktır. Zira bu durumda “...tehlikeliliği bilinen, üstelik işaret ve yazularla bilindiği açıklanan, yani öngörülebilir hatta öngörülen bir olay vardır”¹¹⁹.

C. Karşı Konulmazlık (Önlenemezlik):

Bir durumun mücbir sebep teşkil edebilmesi için, yukarıdaki iki şartı taşıması yetmez. Olayın aynı zamanda karşı konulamaz nitelikte büyük ve güçlü olması da gerekir. Yani, mücbir sebep teşkil eden hadise objektif yönden karşı konulamaz şiddet ve önemde olmalıdır¹²⁰. Önlenebilirlik kavramı, olayın meydana gelmesini veya zarar vermesini engelleyecek olumlu önlemler almak kadar, zararının doğumunu engelleyecek ya da ortadan kaldıracak olumsuz önlemleri almak şeklinde de değerlendirilir¹²¹.

Mücbir sebep teşkil eden hadiselerin mutlak surette karşı konulmaz olması gerekip gerekmediği tartışılmıştır. Özel hukuk söz konusu olduğunda, karşı konulmazlığın, normal insan gücünü aşması yeterli görülmekte iken¹²², idare için böyle bir kabul söz konusu olamaz. Zira idare gerek gelirleri gerek personelinin ve kaynaklarının çokluğu karşısında normal insanların fazlasıyla üstünde ve güçlü konumdadır. Bu nedenle söz konusu idare ise karşı konulmazlığı sınırlı tutmak ferdin zararının karşılanmasını sağlamak için daha yararlıdır. Ancak idareden de sınırsız bir güç beklemek mümkün değildir. Bu nedenle mahkeme, her somut olayın özelliğine göre sorumlu tutulacak idarenin de sahip olduğu imkanları nazara alarak bu konuda hüküm kurmalıdır.

Hukukun temel kavramlarından olmakla birlikte kolay kavranan, tanımlanabilen ve benzerlerinden kesin sınırlarla ayrılabilen bir kavram olmayan ka-

¹¹⁹Yayla: s. 53.

¹²⁰Gözübüyük: s. 39, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

¹²¹Olumlu önlemlere kanal, baraj, set yapmak; olumsuz önlemlere ise geçişi sınırlamak, yasaklamak ya da binayı boşaltmak örnek verilebilir. Yayla: s. 55.

¹²²Gözübüyük: s. 43, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

çınılmazlık¹²³, karşı konulmazlıktan farklıdır. Şöyle ki; karşı konulmazlık hadisenin idarenin elindeki imkânlarla önlenemeyecek şekilde büyük olmasını; kaçınılmazlık¹²⁴ ise idarenin bütün gerekli tedbirleri almasına rağmen yine de hadisenin meydana gelecek olmasını ifade eder¹²⁵.

Bir olay kaçınılmazdır diyebilmek için bazı şartların varlığı aranır. Bu şartlar, faaliyet yerinin doğru seçilip seçilmediğinin, uyarı ve düzenlemele- rin yeterli ölçüde yapılıp yapılmadığının ve etkin araç-gereçlerin kullanılma- sı şartının yerine getirilip getirilmediğinin tespitidir. Buna göre idare, yapaca- ğı faaliyetin yerine seçerken meydana gelebilecek olayları iyi incelemeli, bu- nun ötesinde gerekli uyarı ve düzenlemeleri yapmalı, faaliyetlerinde işe uy- gun teknik araç ve gereçler kullanmalıdır¹²⁶.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 1993 tarihli kararında¹²⁷ “...mücbir se- bebi teşkil edecek olaylar, idarenin elindeki araçlarla ya da herhangi bir güç- le önlenemeyecek, karşı konulamayacak türdendir. Böyle “sezilememek” ve “karşı konulamamak” zorlayıcı sebebin ayırt edici unsurları olmaktadır.” hükmüyle önlenemezlik şartını değerlendirmiştir.

Öngörülmezlik gibi önlenemezlik¹²⁸ için de idare ile kişiler arasında fark vardır. İdarenin gücü, araç ve gereçleri önlenemezlik unsurunu önemli ölçü-

¹²³ İyimaya Ahmet: “Kaçınılmazlığın Sorumluluk Davasındaki İşlevi”, ABD, Y. 1989-46, S. 6, s. 1009, (Kaçınılmazlık).

¹²⁴ Mücbir sebep olarak değerlendirilecek hadise, meydana gelişi, neticeleri ve bütün özenin gösterilmesi ve alınması gereken önlemlerin alınmış olmasına rağmen kaçınılmaz olmalıdır. Mahkeme, kaçınılmazlığı incelerken bütün hadiseyi tetkik etmeli ve idarenin hafif bir ih- malinin bile bulunduğunu tespit ederse sorumluluğu cihetine gitmelidir. **Gözübüyük**: s. 53, (Mücbir Sebep- Umulmayan Hal).

¹²⁵ Kaçınılmazlığın önlenemezliğin içinde mevcut bir durum olduğunu ifade edenler de vardır. **Kutlu**: s. 22.

¹²⁶ **Yaşla**: s. 57.

¹²⁷ AYİM2D:14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, **AYİMBB**.

¹²⁸ “...Öngörülmezlik gibi önlenemezlik bakımından da idarenin standardı özel kişilerin çok üstündedir. Mesela, idare bir faaliyete başlarken, bir tesis kurarken, bunun yerini seçmekte genellikle takdir yetkisine sahiptir. Ama, idarenin elindeki bilgi ve bululara rağmen, sözge- limi bir heyelan bölgesinden veya dere yatağına yakın bir noktadan karayolu geçirilmişse, yolun çökmesi halinde idare sorumlu tutulabilecektir. Çünkü, zarar veren tesisi, kaçınılması gereken bir yere yapmıştır. Bunun gibi, idare, teknik imkânları elverdiğince tabii (doğal) olayları dahi engelleyecek tedbirleri almalıdır. Bununla birlikte, idarenin standardını abartmak, Devletin mali ve teknik imkânlarını aşan yükümlülükleri kamuya yüklemek olur. Danıştay da, alınacak tedbirlerin ekonomik ve mali yükünü göz önünde tutarak bu standardı uygulamaktadır.” AYİM2D: 14.04.1993, E. 93/6, K. 93/147, **AYİMBB**.

de daraltır. Yeni teknik önlemlerin kamu hizmetine monte edilmemesi idare için hizmet kusurunu oluşturur. Ancak burada göz önünde tutulması gereken önemli birkaç husus daha vardır¹²⁹: Önlemin alınmamasının sorumluluğa neden olabilmesi için, önlemin alınmaması halinde mevcut tehlikenin önemsenir ağırlıkta olması gereklidir. Katlanılır, zararı az tehlikeler için önerilen yeni teknikler bu bakımdan lüks sayılabilir. Önerilen yeni teknik, mevcut tehlikeyi ya ortadan tamamen kaldıracak nitelikte olmalı ya da önemli ölçüde azaltmalıdır. Denenmemiş veya yararlılığı yönünden kesin bilgi sahibi olunmayan tekniklerin alınmaması idarenin sorumluluğunu doğurmaz. Bunun yanında idare eğer bir tekniği bazı faaliyetlerinde kullanmışsa artık bunları uygulamadığı diğer faaliyetleri yönünden kusurlu sayılmalıdır¹³⁰. İdarenin alacağı tedbirleri almamasını, maliyete ve ekonomi politikalarına bağlamak ve bunun kabul görmesi hatalı bir def’iyi hukukileştirmek olacaktır¹³¹.

İdarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran irade dışı sebeplere ilişkin tartışılması gereken son husus “*olayın gerçek olması*”nın şart olup olmadığıdır. Her ne kadar gerçekliğinde bir şart olması gerekir gibi bir düşünce söz konusu olsa da olay yoksa zaten ortada tartışılacak bir husus da yoktur. Bir olayın mücbir sebep olabilmesi için öncelikle olayın varlığı şart olmakla birlikte her olay mücbir sebep de teşkil etmez. Bu bakımdan mücbir sebebe mücbir sebep özelliğini veren, yukarıda sayılan unsurların birlikte mevcut olmasıdır. Olayın gerçek olması, mücbir sebep teşkil eden olayı niteleyen, belirleyen ve benzerlerinden ayıran bir unsur değil, olsa olsa olayın mantıki bir ön şartıdır¹³².

D. Şartların Birlikteliği:

Yukarıdaki şartlar, ancak bir arada buldukları takdirde bir olayın mücbir sebep olarak nitelenmesine imkân verir. Yani bu şartlar kümülatif niteliktedir¹³³. Bu bakımdan her doğa olayı mücbir sebep sayılmayacak ve idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır. Olayın mücbir sebep teşkil etmesi için öncede ifade edildiği gibi yukarıda aktarılan şartları bünyesinde ihtiva et-

¹²⁹ **İyimaya** Ahmet: “*Sorumluluk Hukuku Yönünden Gelişim Kusuru*”, ABD, Y. 1985, S. 5-6, s. 689-692, (Gelişim kusuru).

¹³⁰ Örneğin, İdare bir treninde uyguladığı otomatik kapı sistemini başka bir trenine koymamış ve bunun sonucunda da bir zarar meydana gelmiş ise bundan kusurlu olarak sorumlu olacaktır. **İyimaya**: s. 690, (Gelişim kusuru).

¹³¹ **İyimaya**: s. 690, (Gelişim kusuru).

¹³² **Yaşla**: s. 49.

¹³³ **Gözler** Kemal: İdare Hukuku Cilt II, Ekin Kitabevi, Bursa 2003, s. 1255, (Cilt II).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

mesi gerekir. Örneğin bir olay öngörülemez nitelikte olup önlenemez nitelikte değilse veya tam tersi önlenemez nitelikte olup öngörülebilir ise idarenin sorumluluğu ortadan kalkmaz. Ancak bu şartlar belirlenirken idarenin sahip olduğu bütün gücü, personeli, araç ve gereçleri göz önünde bulundurularak hassas bir değerlendirme yapılmalıdır. Zira verilecek karar büyük zararların kişilerin üstünde bırakılmasına veya tersine idarenin aşırı bir yükümlülük altına girmesine neden olabilir.

Konuyu bitirmeden önce burada küçük bir parantez açarak milletçe en büyük sorunlarımızdan olan, en son olarak yine Elazığ da kırktan fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açan, verdiğimiz onca kayba rağmen yine de hükümet ve yerel yönetimlerin gerekli önlemleri almaktan kaçındığı depreme de değinmekte yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Özellikle 1999 Marmara depreminden sonra (bundan önce de çok büyük depremler yaşanmıştır¹³⁴) deprem, gerek fen bilimcilerin, gerek hukukçuların ve gerekse bütün halkın önemli gündem maddelerinden biri olmuştur.

Deprem, yer kabuğunun belli bir derinliğinde, bir dış merkezden başlayarak oluşan ani devinim ya da sarsıntı¹³⁵; doğal güçlerin neden olduğu yer kabuğu titreşim ve sarsıntıları¹³⁶; yer kabuğunun ani hareketi ve sarsıntısı¹³⁷ şeklinde tarif edilir.

Deprem her ne kadar idarenin sorumluluğunu ortadan kaldıran bir mücbir sebep gibi görünse de (tamamen doğadan gelen bir olay olması, öngörülemez ve önlenemez nitelikte olması) özellikle 1999 Marmara depremi sonrasında bu konudaki görüşlerde değişiklik olmuştur. Birinci derece deprem kuşağı olan ve sürekli 7-8 büyüklüğündeki depremlerle sallanan Japonya'da bu depremlerde herhangi bir can veya mal kaybı meydana gelmezken daha az kuvvetli depremlerde, Türkiye'de büyük can ve mal kayıplarının yaşanması soruna başka bir boyuttan bakılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Depremin öngörülememesi, depremin doğuracağı zararlı sonuçların önlenmesine ilişkin önceden tedbir alınmasını engellemez¹³⁸. Depremin meydana

¹³⁴1939 Erzincan, 1943 Ilgaz, 1957 Fethiye, 1966 Varto, 1970 Gediz-Emet depremleri, Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul, C. 3, s. 662.

¹³⁵Büyük Larousse, Milliyet Yayınları, C. 6, s. 3052.

¹³⁶Temel Britannica, Hürriyet Ofset, Ocak 1993, C. 5, s. 184.

¹³⁷Meydan Larousse, Sabah Yayınları, C. 5, s. 203.

¹³⁸**Başpınar** Veysel – **Altunkaya** Mehmet: "Depremden Doğan Zararların Tazmininde

na gelmesinden sonra can ve mal kaybının artmasına neden olan esas olgular ekonomik ve toplumsaldir¹³⁹. Depremi meydana getirdiği bu tür zararlı sonuçların azaltılabilmesi için¹⁴⁰; planlama yapılırken afetlere ilişkin önlemler alınmalı; planlama işlemlerinin aleniliğine önem verilmeli, doğal afetler konusunda vatandaşlar eğitilmeli; yerleşime elverişli olmayan bölgelerin, siyasi ve ekonomik rant elde edilmek amacıyla gecekondü sahiplerine, yasadışı kişilere yerleşmeleri veya tesis kurmaları için verilmesi engellenmeli; imar affı çıkarılmamalı, özellikle büyük yerleşim merkezlerinde yer sıkıntısı çözümlenmeli; imar planları yapılırken yeterli zemin etüdü yapılmalı ve teknik altyapıdaki eksiklikler giderilmeli; deprem bölgelerindeki yapılar projelendirilmeli ve denetimi sağlanmalı; bütün inşaat sürecinin denetiminin sağlanması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı¹⁴¹ ya da mevcut düzenlemeler işletilmeli; deprem sonrası hasar görmüş binalardan onarılabilecek düzeyde olanlar onarılmalı, iyileştirilemeyecek durumda olanlar ise yıkılmalı ancak bu zorunlulukların yerine getirilmesi işi vatandaşlara bırakılmayarak fon tahsis edilme- li vb. önlemler alınmalıdır¹⁴².

Zamanaşımının Başlaması Ve Süresi“, AÜHFD, Y. 2008, C. 57, S. 1, s. 96.

¹³⁹ **Sengezer Betül-Kansu** Hatice: “*Afetler İmar Mevzuatı Hukuki Sorunları*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 14.

¹⁴⁰ **Sengezer/Kansu**: s. 17 vd, **Ercan Adem**: “*Mühendislik Hizmeti ve Deprem*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 36.

¹⁴¹ Bu denetimin sağlanabilmesi için, merkezi ve yerel otorite temsilcileri ile odalar ve bilim çevreleri temsilcilerinden oluşan, yapı sektöründe düzenleme ve denetleme yapabilmek için bağımsız idari otorite şeklinde örgütlenecek karma bir birim kurulması gerektiği ifade edilmiştir. **Kaboğlu İbrahim Ömer**: “*Deprem ve Yasama Organının Anayasal Sorumluluğu*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 196.

¹⁴² “...yapının üzerinde bulunduğu zeminin özelliği, zemin durumuna göre depreme dayanıklılığının kontrolü, yapı kullanma izni bulunup bulunmadığı, imar planları ve inşaat ruhsatlarının hangi idarelerce yapıldığı veya verildiği, yapıların imar açısından denetlenmesi, afete uğramış ve uğrayabilecek bölgeler ile yapı ve ikamet için yasaklanmış afet bölgelerinin tespit edilip edilmediği, afet bölgelerinde yapılacak yapılarla ilgili kuralları, yapı tekniklerini, projelendirme esaslarını, ülkenin deprem haritalarını hazırlamak konusunda idarelerin üzerine düşen görevleri yerine getirip getirmediği, denetim ve kontrol görevlerini yapıp yapmadığı hususları ayrı ayrı irdelenmeli ve idarece gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı belirlenmeli ve bunun sonucuna göre; idarenin belli bir hareket tarzı izleyip izlemediği veya hareketsiz kalıp kalmadığı ortaya konulmalıdır. Olaya bu açıdan bakınca yukarıda yapılan belirleme sonucu olayda idarelerin hareketsizliği söz konusu olmakla öğretide de kabul edildiği gibi idarenin bu hareketsizliğinin “olumsuz eylem” olarak kabulü gerekmektedir. D11D: 29.06.2007, E. 05/1353, K. 07/6248, DD, Y. 38, S. 117, s. 326; D6D: 29.12.2006, E. 05/255, K. 06/6658, DD, Y. 37, S. 115, s. 218; D6D: 15.01.2008, E. 07/5045, K. 08/20, DD, Y. 38, S. 118, s. 226.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

Tabi afetler ve özellikle deprem söz konusu olduğunda zararı doğuran olayda veya zararın çoğalmasında idarenin de hizmet kusuru olup olmadığı daha kolay belirlenebilir. Zira yapılacak olan mevzuatta öngörülen yükümlülüklerle uyulup uyulmadığının tespitinden ibarettir. Ruhsata aykırı yapıları veya yapıların çıkarılan deprem yönetmeliklerine uygun olup olmadığını denetlememek, belediyelerin inşaat ruhsatı verme işlemlerinde yapı standartlarına uymayan davranışları; aynı şekilde tabi afetin meydana gelmesinden sonra afet bölgesine ulaşamamak veya yeterli desteği sağlayamamak¹⁴³, gerekli kurtarma faaliyetlerini hiç yapmamak veya gecikerek yapmak¹⁴⁴, her biri ayrı ayrı idarenin kusurlu sorumluluğunu doğuracaktır¹⁴⁵.

Kısaca ifade etmek gerekirse, idarenin deprem konusundaki sorumluluğunu, idarenin deprem öncesindeki ve deprem sonrasındaki işlem ve eylemlerinden doğan sorumluluğu şeklinde inceleyebiliriz¹⁴⁶. Bu noktada esas kusurun yerel yönetimler ve merkezi idarede olduğu kabul edilmektedir. Zira idare, imar planlarında, yapı ruhsatı izni vermede veya yapılan binaların denetiminde kendisine düşen denetim yükümlüğünü kendinden beklenen kalitede yerine getirmemektedir¹⁴⁷. Düzenleme ve denetim görevini kamu yararı düşüncesi dışında başka nedenlerle yeterli düzeyde yerine getirmeyen idarenin de deprem ve benzeri söz konusu tabi afetlerden doğan zararlardan hizmet kusuru esasına göre sorumlu olması gerekir. Danıştay 1998 tarihli bir kararın-

¹⁴³Ulusoy, bu konuda “*Türkiye’de herhangi bir kamu hizmetinin düzgün ve etkin işlememesi genel kural gereği gibi işlemesi ise istisnadır.*” demektedir. **Ulusoy** Ali: “*Deprem ve Kamu Hizmetlerinin Etkinliği*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 55.

¹⁴⁴ “...*Olayda davacıların, depremde yakınlarını kaybetmeleri nedeniyle uğradıklarını ileri sürdükleri manevi zararı, davalı idarenin deprem sonrasında yapması gereken kurtarma faaliyetlerinin ve koordinasyon çalışmalarının yetersizliğine dayandırdıkları, dolayısıyla manevi zarar; söz konusu hizmetlerin geç veya hiç işlememesi şeklinde oluşan fiil ve hareketlerle somutlaştığından, bu şekilde oluştuğu ileri sürülen zararın idari işlemlerden değil, idari eylemlerden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Durum böyle olunca, olayda idarenin hareketsizliği söz konusu olmakta ve böylelikle öğretide de kabul edildiği gibi, idarenin bu hareketsizliğinin „olumsuz eylem“ olarak kabulü gerekmektedir. Bu durumda, uğrandığı ileri sürülen manevi zararın, idarenin olumsuz eyleminden kaynaklandığı sonucuna ulaşıldığından, idare mahkemesince 2577 sayılı Yasanın 13. maddesi uyarınca davanın süresi içinde açılıp açılmadığının değerlendirilmesi ve bu sonuca göre uyumsuzluğun çözümü yoluna gidilmesi gerekirken, davanın süre aşımı nedeniyle reddedilmesinde hukuka uyarluk görülmemiştir.*” D11D: 30.04.2004, E. 01/4552, K. 04/2026, **DBB**.

¹⁴⁵**Azrak** Ali Ülkü: “*Deprem ve İdarenin Sorumluluğu*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, s. 51 vd.

¹⁴⁶**Kutlu**: s. 22.

¹⁴⁷**Akyılmaz**: s. 200, (Sosyal risk).

da¹⁴⁸, “davacıya ait taşınmazda tabii bir afet olan heyelan sonucu oluşan zararın 2918 sayılı Yasa ile 5539 sayılı Yasa uyarınca bu yapıya mesken ruhsatı vermediği anlaşılan davalı idarenin yürüttüğü hizmetten kaynaklanmadığı sonucuna ulaşıldığı...” gerekçesiyle davanın reddine karar verilmesinde hukuka aykırılık bulmamıştır. Danıştay’ın verdiği bu kararın mefhum-u muhalifinden, idarenin ruhsat verseydi hizmet kusuru esasına göre sorumlu olacağı ortaya çıkmaktadır¹⁴⁹. Keza, DGM üyesi olan davacının kaldığı binanın yıkılması sonucu uğradığı zararın tazmini için açtığı davayı idare mahkemesi “... her ne kadar deprem felaketi umulmayan bir durum ise de idare hukukunda; umulmayan hal ile hizmet arasında zahiri bir ilişki olduğundan; bunun yol açtığı zarar idari bir hasar niteliğinde kabul edilerek “hasar” kuramına göre idarenin sorumluluğunun kabul edildiği, umulmayan hal hizmet kusurunu ortadan kaldırdığı halde, kusursuz sorumluluğu önleyemeyeceği, bu durumda lojmanın satın alınması sırasında idarece deprem bölgesi olan Erzincan’da satın alınan binanın gerekli teknik şartları taşıyıp taşımadığı hiç araştırılmadığından idarenin kusurlu bulunduğu, kaldı ki; DGM Lojmanı II, Hakim ve Savcı Lojmanları ve özel kişilere ait bir takım binaların ya hiç hasar görmediği ya da küçük çapta hasara uğradığı anlaşılmakta olup, anılan lojman binasının tamamen yıkılmasının, inşaatın teknik yeterlikte yapılmadığı ve depreme elverişli olmadığını gösterdiği, davacının oturmakta olduğu lojmanın satın alınmasında gerekli ve yeterli teknik inceleme yapılmadığından ve ... derecede deprem bölgesi olduğu da bilinmekte olduğundan, “deprem” felaketinin idarenin kusurunu ortadan kaldırmayacağı...” gerekçesiyle, davacının maddi ve manevi tazminat isteminin kısmen kabulüne karar vermiştir. Danıştay Onuncu Dairesi, “ zararın mücbir sebep sayılması gerektiği açık olan deprem sonucu meydana geldiği, kusurdan uzak, önceden bilinemeyen, karşı konulamayan, idarenin faaliyetleri dışında meydana gelen gerçek bir olay olan mücbir sebebin zararın idareye yüklenebilir olmaktan çıkararak, zararlar idari faaliyet arasındaki nedensellik bağıını ortadan kaldıran etkenlerin başında geldiği...” gerekçesiyle İlk Derece Mahkemesi’nin verdiği kararı bozmuş ve idareye herhangi bir kusur atfedilemeyeceğini belirtmiştir. İlk Derece Mahkemesi’nin verdiği direnme kararı üzerine dosya, Dava Daireleri Kuruluna gelmiş ve, “... idare tarafından gönderilen işlem dosyasında ise lojmanın ... tarihinden özel bir şahıstan hiç bir teknik inceleme yapılmadan satın alındığının anlaşılması

¹⁴⁸D10D: 17.06.1998, E. 96/4488, K. 98/2665, **DBB**.

¹⁴⁹**Akyılmaz:** s. 201, (Sosyal Risk).

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

karşısında, birinci derecede deprem bölgesi olan ... İlinde gerekli inceleme ve araştırma yapılmadan söz konusu binanın satın alınmasında davalı idarenin hizmet kusurunun bulunduğu anlaşılması nedeniyle...” ilk derece mahkemesinin ısrar kararını onamıştır¹⁵⁰.

-SONUÇ-

Zarar ile idari davranış arasında bulunması gereken ve zarardan kimin sorumlu olacağı belirlenmesi açısından önem arz eden uygun illiyet bağı, hayat tecrübelerine, hayatın olağan akışına göre zararlı sonucu doğurmaya uygun olan bağa denir. Bu bağın amacı, bir davranış neticesinde doğan zararlı sonuçlardan hangisinin ve ne ölçüde zarar verenin sorumluluk alanına girdiğini tespittir. İlliyet bağının varlığı, kusursuz sorumlulukta, kusurlu sorumluluktan farklı olarak kusur aranmadığında daha önemli bir hale gelir. İlliyet bağının varlığı veya yokluğu bir zararın kimin tarafından tazmin edileceği veya zararın kimin üstünde kalacağını belirleme noktasında önemlidir. Bazı durumlarda çözümü basit bir husus olsa da birçok olayda özellikle araya başka sebeplerin girdiği durumlarda bu bağın geri plana itilip itilmediği, itildiye araya giren davranışın zararın oluşumundaki katkısının oranının tespiti gerekir. Bu tespit ise konusunda uzman bilirkişilerce yapılabilir. Bu tespit hata yapılması, idarenin haksız yere sorumluluktan kurtulmasına ya da idarenin sorumlusu olmadığı bir zararı ödemesine neden olabilir. İdari yargı yerleri de re'sen tahkik ilkesi uyarınca bu bağın tespitinde gerekli her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilecekleri gibi kendiliklerinden de inceleme yapabileceklerdir.

Zararla idari davranış arasındaki neden sonuç ilişkisini etkileyen nedenlerde birisi mücbir sebeptir. Genellikle iradi olmayan nedenler olarak kabul edilen, ancak harp, isyan, ayaklanma gibi kaynağı beşeri veya içtimai de olabilen mücbir sebepler idarenin tamamen dışında gelişen olaylardır.

Özellikle deprem, sel, toprak kayması gibi mücbir sebebin temel örneklerini teşkil eden hadiselerde dahi mahkemelerin detaylı bir inceleme sonucu karar vermesi gerekir. Bu tür mücbir sebep teşkil eden hadiseler zarar ile idare arasındaki neden sonuç ilişkisini keser görünse de bir hizmet kusurunun varlığı söz konusu olabilir. Bu nedenle, yapılacak incelemenin ciddiyeti zararın gerçek sorumlusunun tespiti açısından büyük önem arzeder. Örneğin, idarenin bir depremi önlemesi mümkün olmasa ve ne zaman olacağını bilmediğinin

¹⁵⁰DİDDK: 17.01.1997, E. 95/752, K. 97/57, **DBB**.

den öngöremese bile, bu depremin sonuçlarını en aza indirme imkânı depremin öncesinde ve sonrasında alacağı tedbirlerle her zaman vardır. İdare bu zararlı sonuçları önleyebilmek için gerekli her türlü önlemi alma yetkisine de sahiptir. Olayın önlenemeyecek olmasına rağmen sonuçlarının önlenmesi veya en aza indirilmesi sadece deprem için değil diğer bütün mücbir sebep hallerinde de geçerlidir. İdarenin bu yükümlülüğünü yerine getirmemesi hizmet kusuru oluşturur.

-KAYNAKÇA-

Adak Agah: “*Afet Tehlikesi ve Olgusu Karşısında İdarenin Konumu ve Görevleri*”, Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000.

Akyılmaz Bahtiyar: “*Danıştay ve AYİM Kararlarında Hizmet Kusuru Sayılan Haller*”, Bilge Öztan’a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, (Hizmet kusuru).

Akyılmaz Bahtiyar: “*Sosyal Risk İlkesi ve Uygulama Alanı*”, GÜHFD, Y. 2005, C. IX, S. 1-2, (Sosyal risk).

Akyılmaz Bahtiyar: Kamu Görevlilerinin Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk, Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Konya 1991, (Kamu görevlileri).

Ata Hakan: “*İdarenin Asker Kişilerin İntiharından Sorumluluğu*” AYİMD, Y. 2005, S. 20.

Atay Ender Ethem - **Odabaşı** Hasan - **Gökcan** Hasan Tahsin, Teori ve Yargı Kararları Işığında İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Seçkin Yayınları, Ankara 2003.

Azrak Ali Ülkü: “*Deprem ve İdarenin Sorumluluğu*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.

Başpınar Veysel – **Altunkaya** Mehmet: “*Depremden Doğan Zararların Tazmininde Zamanaşımının Başlaması Ve Süresi*”, AÜHFD, Y. 2008, C. 57, S. 1.

Çağlayan Ramazan: Tarihsel, Teorik ve Pratik Yönleriyle İdarenin Kusursuz Sorumluluğu, Asil Yayınları, Ankara 2007.

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

Deschenaux Henri – **Tercier** Pierre: Sorumluluk Hukuku, Çev: Salim Özdemir, Ankara 1983.

Duguit Leon: Kamu Hukuku Dersleri, Çev. Süheyp Derbil, Ankara 1954.

Duran Lütfi: İdare Hukuku Meseleleri, İstanbul 1964, (Meseleler).

Duran Lütfi: Türkiye İdaresinin Sorumluluğu - Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri - Sorumluluğa Yol Açan Olgular, TODAİE Yayınları, No: 138, Ankara 1974, (Türkiye idaresinin sorumluluğu).

Ercan Adem: “*Mühendislik Hizmeti ve Deprem*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.

Eren Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2001, (Genel hükümler).

Eren Fikret: Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi, Ankara 1975, (Uygun illiyet bağı).

Erkut Celal: “*Deprem ve İdare'nin Sorumluluğuna Danıştay'ın Yaklaşımı*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000, (Deprem).

Erkut Celal: “*İdari Yargının Yeniden Yapılandırılmasında Yargılama Hukuku Kurallarının Etkinleştirilmesi Sorunu*”, Danıştay Başkanlığı, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü Sempozyumu, Ankara 11-12 Mayıs 2001.

Eroğlu Hazma: İdare Hukuku (Genel Esaslar, İdari Teşkilat ve İdarenin Denetlenmesi), Ankara 1985.

Esin Yüksel: Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları İkinci Kitap: Esas, Ankara 1976, (Esas).

Feyzioğlu Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi-Beklenmeyen Haller Meselesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1947.

Gözler Kemal: İdare Hukuku Cilt II, Ekin Kitabevi, Bursa 2003, (Cilt II).

Gözler Kemal: İdare Hukuku Dersleri, 7. Bası, Ekin Kitabevi, Bursa 2008, (İdare hukuku dersleri).

Gözübüyük Pulat Abdullah: Mücbir Sebepler-Beklenmeyen Haller, Kazancı Yayınevi, Ankara 1977, (Mücbir Sebep-Umulmayan Hal).

Gözübüyük Şeref - Tan Turgut: İdare Hukuku Cilt I, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, (Cilt I).

Günday Metin: “*Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanma Alanı*”, Danıştay Başkanlığı, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü Sempozyumu, Ankara 11-12 Mayıs 2001.

Günday Metin: İdare Hukuku, 6. Aynı Bası, İmaj Yayınları, Ankara 2002, (İdare Hukuku).

Gürsoy Kemal Tahir: “*İdarenin Sorumluluğuna İlişkin İlkelerde Son Gelişmeler ve İsviçre Hukukunda İdarenin Hukuki Sorumluluğunun Ana Hatları*”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, (Sorumluluk ilkelerinde son gelişmeler).

Gürsoy Kemal Tahir: Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus, Ankara 1950, (Emprevizyon nazariyesi).

İyimaya Ahmet: “*Kaçınılmazlığın Sorumluluk Davasındaki İşlevi*”, ABD, Y. 1989-46, S. 6, (Kaçınılmazlık).

İyimaya Ahmet: “*Sorumluluk Hukuku Yönünden Gelişim Kusuru*”, ABD, Y. 1985, S. 5-6, (Gelişim kusuru).

Kaboğlu İbrahim Ömer: “*Deprem ve Yasama Organının Anayasal Sorumluluğu*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.

Kaplan Gürsel: “*İdarenin Sağlık Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu Alanında Yeni Gelişmeler*”, AYİMD, Y. 2004, S. 19, Ktp. 1, (Sağlık kamu hizmeti).

Karahasan Mustafa Reşit: Sorumluluk Hukuku-Kusura Dayanan Sözleşme Dışı Sorumluluk-Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, Genişletilmiş 6. Bası, Beta Yayınları, Ankara 2003.

Karavelioğlu Celal: Açıklama ve Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu, Cilt I-II, Ankara 2006, (Cilt I-II).

Kılıçoğlu Ahmet: “*Depremin Borç İlişkilerine Etkisi*”, ABD, Y. 1999-56, S. 2-3.

Kuru Baki - Arslan Ramazan - Ejder Yılmaz: Medeni Usul Hukuku Ders

İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep

- Kitabı, Yetkin Yayınları, Genişletilmiş 14. Bası, Ankara 2003.
- Kutlu** Meltem: “*Deprem ve İdarenin Sorumluluğu*”, AİD, Y.1999, S. 34.
- Oğuzman** Kemal - **Öz** Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Üçüncü Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Onar** Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt I-II-III, İstanbul 1966, (Cilt I-II-III).
- Özay** İl Han: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004.
- Özgüldür** Serdar: “*Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdari İşlem-İdari Eylem Kavramları ve İdari İşlemin Yargısal Denetiminde Anayasal ve Yasal Sınırlar*” AYİMD, S. 19, Ktp. 1, Ankara 2004.
- Seliçi** Özer: “*Özel Hukukta Mücbir Sebep Kavramı ve Uygulanış Tarzı*”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979.
- Şengezer** Betül-**Kansu** Hatice: “*Afetler İmar Mevzuatı Hukuki Sorunları*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.
- Serozan** Rona: “*Depremzedelerin Tazmin İstemleri*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.
- Ünal** Mehmet: “*Nedensellik Bağı*”, Türkiye Noterler Birliği Dergisi, Y. 2001, S. 111.
- Ulusoy** Ali: “*Deprem ve Kamu Hizmetlerinin Etkinliği*”, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 15 Haziran 2000.
- Yaman** Murat: “*Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Sorumluluk, Hizmet Kusuru ve Kusursuz Sorumluluk Kavramları*” AYİMD, Y. 2003, S. 18.
- Yayla** Yıldızhan: “*İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep*”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979.